DE
STATII SILVARVM CODICIBVS

DISSERTATIO INAVGVRALIS

QVAM

AD SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORVM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

ARTHVRIVS ENGELMANN
ARNSTADIENSIS

LIPSIAE
TYPIS I. B. HIRSCHFELDI
MCMII

CVRTIO WACHSMVTH

PRAECEPTORI DILECTISSIMO

PII GRATIQVE ANIMI

TESTEM HVNC LIBRVM DICAT

AVCTOR

DE STATII SILVARVM CODICIBVS

SCRIPSIT

ARTHVRIVS ENGELMANN
ARNSTADIENSIS

Haec dissertatio seorsum typis est expressa e 'Studiorum philologorum Lipsiensium' uol. XX.

Statii Siluarum recensio, quae, cum aliquanto codicum nouiciorum numero permultis mendis scatentium niteretur, uiris doctis usque ad Baehrensium (hoc ipso non excepto) munus difficillimum et paene desperandum esse uidebatur[1]), nunc multo firmius meliusque habet fundamentum. Adhuc enim in Siluis emendandis hoc erat spectandum, ut ex tot codicibus deprauatis interpolatisque archetypum illud a Poggio Florentino inter Concilium Constantiense in Italiam missum restitueretur, ad quod praeter Laurentianum librum 29, 32, saeculi fere decimi, solum carmen II 7 continentem, omnes codices redire et ex Angeli Politiani, qui illud se contulisse affirmat, testimonio inter uiros doctos iam constabat et ex nonnullis lacunis multisque corruptelis, quae omnium Siluarum codicum communes sunt. Illud quidem Poggii exemplar quod periit aut abditum latet, ualde dolendum est. Verum iis saltem, qui adhuc manabant, multo meliorem Siluarum fontem, dico omnium, qui exstant, librorum manu scriptorum archetypum anno 1879 a Gustauo Loewio Matriti detectum esse ante hos demum duos annos Mauricii Krohnii et Alfredi Klotzii meritis didicimus. Illum codicem Matritensem (signo M 31 notatum) postquam Loewius ipse ille quidem non satis subtiliter, sed ita contulit, ut eum reliquis codicibus omnibus meliorem esse appareret (cf. G. Goetz 'De Statii Siluis emendandis', ind. schol. in uniuers. Jen. hab. 1884/85 p. VII sq.), Mauricius Krohn anno 1895 accuratissime ut uidetur excussit et collationem suam cum ceteris, quas per multos annos collegerat, copiis

1) cf. A. Imhof 'De Siluarum Statianarum condicione critica' Halis Saxonum 1859 p. 3. Baehrens 'Statii Siluae' rec. Lipsiae 1876 p. V. cf. etiam quae Curtius Wachsmuth in Mus. Rhen. uol. XLIII. (1888) p. 21 sq. de studiis Statianis dixit.

Alfredo Klotzio tradidit. Quibus largis instructus subsidiis Klotzius in Siluarum editionis suae anno MCM typis Teubnerianis impressae praefatione, p. XVIII—XLVIII, omnes Siluarum libros manu scriptos (Laurentiano scilicet excepto) ex uno illo codice Matritensi descriptos esse tam ualidis nisus argumentis demonstrauit, ut omnium, qui, quid de hac re iudicent, publici iuris fecerunt, uirorum doctorum assensum tulerit[1]; neque mihi argumentis quae ille protulit accurate examinatis dubium uisum est, quin re uera Matritensis omnium qui exstant Siluarum librorum manu scriptorum archetypus sit. Itaque tota illa codicum turba, qua ad Statii Siluarum uerba restituenda uiri docti antea uti debebant, prorsus omittenda est.

E x o r i t u r a u t e m q u a e s t i o, q u a e r a t i o i n t e r c e d a t i n t e r c o d i c e m M a t r i t e n s e m, i l l u m o m n i u m q u i e x s t a n t l i b r o r u m m a n u s c r i p t o r u m a r c h e t y p u m, e t c o d i c e m a P o g g i o t e m p o r i b u s C o n c i l i i C o n s t a n t i e n s i s i n I t a l i a m m i s s u m, quem libri a Poggio reperti apographum, non ipsum illum codicem uetustum a Poggio luci redditum fuisse inde a breui demum tempore ex Poggii ipsius epistula anno fere 1418 ineunte ad Franciscum Barbarum Venetum, cui illum Siluarum librum una cum Silio Italico et Manilii Astronomicis misit, data et ab A. C. Clarkio primum integra publici iuris facta (Classical Review XIII (1899) p. 125) pro certo scimus[2]. Atque cum Matritensis omnium, quos habemus, Siluarum librorum manu scriptorum archetypus sit, facile eo perducimur, ut putemus Matritensem eundem esse codicem atque illum Poggii librum in Italiam missum. Itaque Klotzius p. XLIX non dubitauit contendere Matritensem esse eundem

1) cf. Fr. Vollmer 'Deutsche Litteraturzeitung' 1900 col. 2148—50, 'Literarisches Centralblatt' 1900 col. 1817—18, P. Kerckhoff 'Wochenschrift für klass. Philologie' 1900 col. 1420—21, R. Helm 'Berliner philol. Wochenschrift' 1901 col. 7—11, L. Valmaggi 'Bollettino di filologia classica' VII p. 226—227, A. Cartault 'Revue de philologie' XXV p. 276—279, M. Schanz 'Gesch. der röm. Litteratur' II, 2² p. 146—47.

2) cf. Clark 'Classical Review' XIII p. 126 sq., Klotzius p. V.

codicem, quem Poggius ad Franciscum Barbarum misit. Quam sententiam ab omnibus illis quos supra (p. 4 adn. 1) laudaui uiris doctis, in his uel a Vollmero, probatam nihilo minus esse falsam pro certo habeo. Neque enim satis ualida argumenta Klotzius ad illam sententiam suam confirmandam attulit, et rationibus palaeographicis, quae summi sunt momenti, illud quod Klotzius contendit uerum esse arbitrari uetamur. Quas in primo huius dissertationis capite primum expedire e re esse mihi uidetur, quo facto, quantum Klotzii argumenta ualere mihi uisa sint, ostendam. Quae cum tractauero, de ea scriptae Siluarum memoriae parte, quam ut in Siluis recensendis prorsus omitteret Klotzius opinione sua quam de Matritensi habet commotus est, accuratius agere meum erit.

I. DE MATRITENSIS CODICIS ARCHETYPO.

Iam duobus fere saeculis antequam Poggius Florentinus Constantia profectus monasteria propinqua codices ueterum scriptorum inuestigandi causa uisit, in monasteria, quae inde a nono usque ad medium fere tertium decimum saeculum litteris tam egregie floruerunt, ut monachorum industriae permulta scriptorum antiquorum opera memoriae tradita debeamus, tanta luxuria et pigritia inuaserant, ut monachi libris describendis non iam uacarent et uel artis scribendi plerumque imperiti essent. Velut in Corbeiensi illo monasterio Gallico quod litteris olim magnopere floruerat, saeculo tertio decimo exeunte monachi ne ecclesiasticos quidem libros, quibus iis opus erat, ipsi scribebant, sed emebant uel scribis conducticiis scribendos mandabant[1]). Eidem turpi desidiae etiam Murbachiensis monasterii illius quondam clarissimi monachi se dederunt, quos anno 1291 omnes scribere nequiuisse traditum est. Atque uel in Sancti Galli monasterio anno 1297 ne

1) cf. W. Wattenbach 'Das Schriftwesen im Mittelalter' III. ed. Lipsiae 1896 p. 443.

praepositus quidem monasterio artis scribendi peritus erat (cf. Wattenbach, l. l. p. 447). In ceteris uero monasteriis monachorum pigritiam ignorantiamque non minorem fuisse apparet. Atque quanta tum litterarum labes in monasteriis fuerit, inde intellegimus, quod uel in clarissimis olim monasteriis monachi non solum nouos libros non scribebant, sed etiam illos qui praesto erant, in madore et squalore perire sinebant. Cuius rei egregium testimonium Poggio ipsi debemus, qui anno 1416 Constantiae Guarino cum alia scripsit tum haec (Poggii Epist. ed. Th. de Tonellis, Florentiae 1832, I 1, 5, p. 28): 'Est autem Monasterium Sancti Galli prope urbem hanc mil. pass. XX. Itaque nonnulli animi laxandi et simul perquirendorum librorum, quorum magnus numerus esse dicebatur, gratia eo perreximus. Ibi inter confertissimam librorum copiam quos longum esset recensere, Quintilianum comperimus adhuc salvum et incolumen, plenum tamen situ et pulvere squalentem. Erant enim non in Bibliotheca libri illi, ut eorum dignitas postulabat, sed in teterrimo quodam et obscuro carcere, fundo scilicet unius turris, quo ne capitalis quidem rei damnati retruderentur. Atqui ego pro certo existimo, si essent, qui haec barbarorum ergastula, quibus hos detinent viros, rimarentur ac recognoscerent more maiorum, similem fortunam experturos in multis, de quibus iam est conclamatum'. Ex his, quae enarraui, dilucidissime apparet libros quos Poggius Concilii Constantiensis temporibus inuenit lucique reddidit, non recentis fuisse originis, sed compluria iam saecula tulisse. Velut Asconii codicem a Poggio in Sancti Galli monasterio repertum saeculo nono exaratum fuisse Kiesslingius et Schoellius Asconii editores p. XXI statuerunt, et Quintiliani et Valerii Flacci codices una cum Asconii codice a Poggio inuentos illi codici fere aequales fuisse suspicor. Itaque etiam Silii Italici, Statii Siluarum, Manilii Astronomicorum codicibus a Poggio eodem fere tempore in lucem prolatis complurium saeculorum aetatem fuisse consentaneum est. Apparet igitur Silii, Siluarum, Manilii

codices a Poggio ad Franciscum Barbarum missos ex codicibus saeculis nonnullis uetustioribus exaratos fuisse. **Itaque Matritensis M 31 codex ille, quem Poggius in Italiam misit, esse nequit, nisi ex archetypo compluribus saeculis uetustiore descriptus est.**

At multae in Matritensi exstant litterarum commutationes, quae oriri non potuerunt, nisi Matritensis ex codice haud ita magno tempore antea scripto exaratus est. Cuius rei primum haec propono exempla, quibus addidi ueras lectiones cancellis inclusas: I 1, 18 alcius (altius), I 1, 102 Atcicus (Atticus), I 1, 103 imitancia (imitantia), I 2, 219, I 2, 273, II 2, 138, II 4, 33, II 5, 16, III 2, 129, IV 3, 36 ac (at), I 3, 27 Sesciacos (Sestiacos), I 3, 57 ingencia (iungentia), I 3, 85 uicreae (uitreae), I 3, 96 peciisse (petiisse), I 4, 116 Sic (sit), I 5, 11 incende (intende), I 5, 30 habitascis (habitastis), I 5, 35 oficis (ophites), I 6, 19 muscaceus (mustaceus), I 6, 24 concudit (contudit), II 1, 114 Actica (Attica), II 2, 109 tyrincia (Tirynthia), II 2, 148 uescere (uertere), II 6, 63 salcus (saltus), III 1, 13 hircaque (hirtaque), III 1, 71 Dilicuit (delituit), III 1, 142 ischmos (Isthmos), III 2, 139 praeciosa (pretiosa), IV 1, 11 eciam (etiam), IV 3, 151 cithonia (Tithonia), V 2, 128 acceaque (Actaeaque), V 3, 253 crinisque (trinisque), V 3, 277 aecneaque (Aetnaeaque), V 3, 278 caedas (taedas), V 5, 29 uictatus (uittatus). addo locos quibus pro 'c' scripta est 't': I 3, 71 artano (arcana), I 3, 86, III 1, 19, IV 6, 82, V 3, 107 artes (arces), I 4, 75 retingi (recingi), II 1, 49 nouertae (nouercae), II 1, 113 amittu (amictu), II 1, 197 tatito (tacito), II 3, 25 petus (pecus), III 1, 34 artus (arcus), III 1, 72 at (ac), III 2, 7 Metius (Maecius), III 3, 146 ottonis (octonis), IV 1, 1 ottonis (octonis), IV 3, 63 ethon (echon), IV 4, 9 uertite (uertice), IV 6, 47 quitquam (quicquam), IV 6, 51 parti (parci), V 1, 123 parti (parci), V 2, 12 ottonos (octonos), V 2, 17 tretus (cretus), V 2, 157 et (haec), V 2, 180 alater (alacer), V 3, 119 amittus (amictus). Verum non solum his quos e Klotzii apparatu critico exscripsi locis, sed multo saepius in Matritensi 'c' et 't' litteras confusas esse inde apparet, quod in primi libri carmine primo, quod Klotzius in praef. p. XLII sqq. im-

mutatum, quale in Matritensi prima manu scriptum est, typis imprimendum curauit, ter 'c' pro 't' legitur, cuius rei in apparatu Klotzii mentio non fit: u. 18 alcius (altius), 102 Atcicus (Atticus), 103 imitancia (imitantia). Persaepe igitur in codice Matritensi litterae 'c' et 't' inter se commutatae sunt. Quae commutatio frequentissima non alia re orta est nisi eo, quod in Matritensis codicis archetypo litterae 'c' et 't' inter se simillimae fuerunt. Nam Matritensis codicis librarium in legendo errasse, non in scribendo, cum inde apparet, quod in Matritensi litterae 't' forma hasta ad perpendiculum ducta supra hastam ad libram ductam eminente distincte differt a litterae 'c' forma, ut e tabella photographica editioni Klotzianae addita primam Matritensis Siluarum paginam repraesentante perspicimus, tum inde, quod III 2, 7 librarius cum nomen 'Maecius' ei scribendum erat, primum recte 'c' scripsit, tum in 't' mutauit. Praeterea autem in Matritensis archetypo litteras 'c' et 't' ita scriptas fuisse, ut facillime inter se commutari possent, etiam eo efficitur, quod, ut Klotzius p. X narrat, librarius haud paucis locis consulto in medio reliquisse uidetur, utrum 't' an 'c' legendum esset. Has autem litteras 'c' et 't' post tertium decimum demum saeculum inter se similes scriptas esse et W. Wattenbach 'Anleitung zur lateinischen Palaeographie' ed. IV., Lips. 1886 p. 45 docet, et ipse mihi persuasi codicum exempla, quae Arndtius in libro suo 'Schrifttafeln zur Erlernung der lateinischen Palaeographie' annis 1897 (I. uol.) et 1898 (II. uol.) tertium edito publici iuris fecit, accurate examinando. Eorum enim codicum, qui hoc opere repraesentantur, in nullo ante tertium decimum saeculum exarato similitudo inter litteras 'c' et 't' intercedit. In tabulis 24 et 59 demum codices saeculi tertii decimi repraesentantibus littera 'c' pro arcu superno hamum habet, qua re, cum tum litterae 't' linea ad libram ducta, quae in uetustioribus codicibus ab utroque lineae ad perpendiculum ductae latere aeque longa esse solebat, in sinistro latere ad nihil fere minuta scriberetur, aliqua similitudo litterarum 'c' et 't' effecta est, sed non satis magna, ita ut haud facile quis errare

possit. Idem fere ualet ad tab. 26 (cod. tertii decimi saeculi medii), 25 (cod. exeunte saeculo tertio decimo scr.), 62 (cod. anno 1282 scr.), 64 (cod. anno 1359 scr.), 66 (cod. anno 1402 scr.); uerum quo recentiore aetate illi codices scripti sunt, eo maior similitudo litterarum 'c' et 't' facta est. In tabb. 63 (anno 1331 scr. cod.) et 27 (cod. quarti decimi saec.) autem aliquanto saepius 't' pro 'c' et 'c' pro 't' legi potest. In tab. 28 uero codicem anno 1400 litteris minusculis Gothicis quae dicuntur nitide exaratum repraesentante similitudo litterarum 'c' et 't' tanta est, ut eas discernere difficillimum sit. Itaque tanta illarum litterarum similitudo, quantam in Matritensis exemplari fuisse supra intelleximus, in illo exstare non potuisset, nisi archetypus post exitum fere saeculi tertii decimi exaratus esset. Atque saeculo tertio et quarto decimo cum fieri non potuisse supra uiderimus, ut Siluae describerentur, apparet Matritensis archetypum quinto decimo saeculo scriptum esse, h. e. ipsum illum codicem esse quem Poggius Concilii Constantiensis temporibus exarandum curauit et in Italiam ad Franciscum Barbarum misit.

Quod non solum e litterarum 'c' et 't' commutatione frequentissima discimus, sed ex aliis etiam commutationibus idem efficitur. En has Matritensis codicis lectiones: I praef. 14 noualiquid (non aliquid), I praef. 34 uobis (nobis), I 2, 147 uiridis (nitidis), I 2, 164, I 3, 35, II 2, 44, III 1, 8, IV 4, 22, V 2, 133 ue (ne), I 2, 237 recliuis (reclinis), I 3, 20 autem (anien), II praef. 15 Iudico (indico), II 1, 130 augusta (angusta) (eadem utriusque uocabuli commutatio occurrit etiam II 7,95, III 1,69, III 2, 55, III 2, 68, V 1, 245, V 2, 13), II 2, 47 uegat (negat), II 3, 16 siue (sine), II 6, 30 cauentem (canentem), III 1, 30 uemces (Nemees), III 2, 4 leuis (lenis), III 2, 24 uiua (uina), III 2, 52, V 1, 122 mouet (monet), III 5, 58 neruos (uernos), IV praef. 16 aue a | poli (a Neapoli), IV 9, 29 eulychnia (enlychnia), IV 9, 31 leues (lenes), V praef. 10 uec (nec), V 1, 6 uata (nata), V 3, 54 unda (nuda) V 3,263 uouit *ut uid.* (nouit). nec desunt loci, quibus Matritensis 'n' pro 'u' exhibeat: I praef. 16 nos (uos), II 1, 6 manus (mauis), II 1,110 Sine (Siue), III 5, 58 neruos

(uernos), V 3, 54 unda (nuda), V 3, 218 Nota (uota), V 5, 51 nox (uox). Quibus e locis apparet in codicis Matritensis exemplari litteras 'n' et 'u' inter se tam similes fuisse, ut saepe altera pro altera legi posset. Etenim hoc quoque, si tabellam photographicam editionis Klotzianae conferes, tibi persuadebis Matritensis codicis librarium litteras 'u' et 'n' inter se tam dissimiles scripsisse (modo utra littera scribenda esset ex archetypo suo pro certo explorasset), ut eum ipsum legentem errauisse, non tam neglegenter scripsisse, ut nos illas litteras oculis non satis dilucide dispicere possimus, manifestum sit. Quam litterarum 'n' et 'u' similitudinem in uetustis codicibus non inueniri, sed post duodecimum saeculum ortam esse ex eodem Wattenbachio p. 40 discimus. Atque ex Arndtii tabulis cognoscimus usque ad finem duodecimi saeculi in codicibus litteras 'n' et 'u' semper ita scriptas fuisse, ut inter se commutari nequirent. Vsque ad illud enim tempus littera 'n' semper superne clausa et infra aperta, 'u' autem semper infra clausa et superne aperta scripta est, ita ut nulla inter has litteras intercederet similitudo. Ineunte demum tertio decimo saeculo littera 'n' hastis infra ad dextram flexis litterae 'u' aliquanto similior scripta inuenitur, in tabb. 58 (cod. anno 1214 scr.), 59 (cod. anno 1218 scr.), 25 (cod. anno 1290 scr.), 27 (cod. quarto decimo saeculo scr.). Verum in omnibus his codicibus cum littera 'u' superne sit aperta, cum 'n' haud facile potest commutari. Atque eo tempore quo hi codices exarati sunt, 'n' et 'u' persaepe inter se prorsus dissimiles fuisse tabb. 61, 62 (XIII. saec.), 63, 64 (XIV. saec.) docent. In tab. 28 autem (cod. anno 1400 scr.) 'u' ambabus hastis superne ad sinistram flexis litterae 'n' illa ratione qua hanc litteram inde a tertio decimo saeculo ineunte scribi coeptam esse supra uidimus, exaratae tam similis est, ut facillime inter se commutari possint. Itaque hac quoque re, quod supra statuimus Matritensis codicis exemplar saeculo quinto decimo exaratum esse, confirmatur.

Illa cuius modo mentionem feci hastarum flexione, quam exeunte saeculo duodecimo ortam esse Wattenbachius p. 40 docet, non solum litterae 'n' et 'u' inter se simillimae factae

sunt, sed etiam multae aliae litterarum commutationes sunt effectae. Cum enim magis magisque hastae litterarum 'i', 'u', 'n', 'm' superne et infra quasi frangerentur et flecterentur — qua re Gothica quam dicebant scriptura saeculo quarto decimo orta est —, facillime fieri poterat, ut 'm' legeretur ubi 'ni' uel 'in' uel 'ui' uel 'iu' legi debebat, 'ni' autem uel 'in' uel 'ui' uel 'iu' ubi 'm' legendum erat, ut 'ii' legeretur pro 'n', 'n' autem pro 'ii', alia. Huius scripturae, qua tales errores effici possunt, prima uestigia inueniuntur in Arndtii tabula 56[a] (cod. undecimi saeculi) et tab. 22 (cod. saeculi duodecimi), ubi quidem sola 'i' littera error oriri potest, siquis eam litterae praecedentis uel sequentis partem esse putat. 'n', 'u', 'm' secundum uetustam consuetudinem ita scriptae sunt, ut falso legi nequeant. Idem fere ad tab. 23 (cod. duodecimi saeculi), 57 (cod. anno 1163 scr.), 58 (cod. a. 1214 scr.) ualet. In tab. 24 autem (cod. tertii decimi saec.) et 60 (cod. a. 1240 scr.) etiam litterarum 'n' et 'm' hastae ita flecti incipiuntur, ut iis quoque perperam legendis errari possit. Aliquanto facilius quis eandem ob causam errare potest in tab. 25 (cod. saec. tertio decimo exeunte scr.), uerum haud ita saepe. Sed persaepe fieri potest, ut quis falso legat in tab. 64 (cod. a. 1359 scr.), 65 (cod. a. 1374 scr.), 28 (cod. a. 1400 scr.), 66 (cod. a. 1402 scr.), 29 (cod. saec. quinto decimo medio scr.) Vnde apparet, e saeculi quarti uel quinti decimi archetypo errores quales protuli in codicem irrepere potuisse.

Atque illae litterarum commutationes in unaquaque fere Matritensis codicis pagina occurrunt. Ex quibus grauiores tantum affero: I praef. 24 mecum (in ecum), I praef. 28 mihilunnxerasscis (mihi iniunxeras scis), I praef. 31 ıure ruditissimus (uir eruditissimus), I praef. 38/39 Infinestint (In fine sunt), I 1, 1 gemmata (geminata), I 1, 56 uıs essaque (insessaque), I 2, 48 lumina (limina), (haec commutatio in Matritensi saepius occurrit: I 2, 196, II 1, 38, III 1, 9, IV 2, 61), I 2, 85 inmitti (immiti), I 2, 154 deıussa (demissa), I 2, 204 Annus (Amnis), I 2, 262 uındum (nitidum), I 6, 3 Iam (Iani), II 1, 38 huic (hinc), II 1, 104 uinctas *ut uid.* (iunctas), II 3, 34 una (ima), II 3, 59 unos

(imos), III 2, 121 massirias (in Assyrias), III 3, 40 gemini (gemui), III 5, 15 mulcem (mulcent), IV 3, 114 uno (imo), IV 4, 17 amenaque (Anienaque), IV 4, 68 Nittaurus (Nutaturus). Praeter has, quas attuli, plus septuaginta huius modi commutationes e Klotzii apparatu exscripsi, sed omnes afferre taedet. Atque iam plures esse has commutationes eo ueri est simile, quod I 2, 38 Matritensis ʻuiuo' habet pro ʻiuno' (cf. Klotz. p. XXXVIII), cuius rei in Klotzii apparatu mentio non fit. Tantus eiusmodi corruptelarum numerus certe aliter explicari nequit nisi eo, quod codex Matritensis ex exemplari litteris minusculis Gothicis, quales saeculo quarto et quinto decimo scribi solebant, exarato descriptus est. Nam quamquam concedo hic illic librarium scribendo errare potuisse, tamen in archetypo litteras illas, quas tam praue tradidit, ita scriptas fuisse, ut difficillime possent discerni, inde apparet, quod in Matritensi saepe plus uel minus hastarum exstant quam scribi debebant. cuius rei haec affero exempla: I praef. 13 inlustrum (inlustrium), I 6, 70 timentes (tumentes), II 1, 27 tecunn (*ultimam hastam exp.* M[1]) (tecum), II 1, 58 timentem (tumentem), II 1, 84 animus (animis), II 1, 218 ıbımuıs (ibimus), II 5, 13 timuere (tumuere), II 6, 1 nımus *ut uid.* (nimis), II 6, 75 sublimus (sublimius), III 1, 94 mitantia (imitantia), III 1, 144 puniceis (pumiceis), III 3, 104 uıultus (uultus), III 3, 113 eximum (eximium), IV praef. 16 septimum (Septimium), IV 4, 5 contimuo (continuo), IV 4, 79 ue suus (Vesuius), IV 5, 58 Passum (passim), interum (interim), V 1, 115 cuius (cui ius), V 1, 197 flamnatus (flammatus), V 1, 211 ciliciumque (Cilicumque), V 1, 215 serium (Serum), V 3, 33 immunera (in munera), V 3, 104 semrutos (semirutos), V 3, 174 duum (diuum), V 5, 59 nmıum (nimium). Quibus e corruptelis manifestissime apparet codicis Matritensis librarium illas litteras, quarum memoriam tam falso tradidit, tales legisse, ut, quaenam essent, discernere nequiret et earum hastas numerasse et calamo mandare satis haberet. Quod fieri non potuisse, nisi codicis Matritensis exemplar saeculo quinto decimo exaratum esset, supra uidimus.

Quae quamquam Matritensis archetypum saeculo quinto

decimo scriptum esse satis dilucide docent, tamen unum addiderim. Occurunt enim in Matritensi saepius inter se commutatae litterae 'e' et 'o', quae commutatio oriri non potuit, nisi archetypus iisdem fere litteris, quibus Matritensis ipse, exaratus fuisset. En habes exempla: I 1, 15 equos (eques), II 1, 69 alter (altor), II 6, 3 Pignera (Pignora), II 6, 11 stōmate (stemmate), II 6, 43 herrore (horrore), III 1, 48 dolores (doleres), III 4, 103 ore (oro), IV 3, 119 ropone (repone), IV 6, 21 corpere (corpore), IV 6, 59 polleus (Pellaeus), IV 7, 15 fessor (fossor), IV 8, 55 fossam (fessam), IV 9, 49 dixere (dixero), V 1, 4 moretur (meretur), V 1, 52 falsoque (falsaeque), V 1, 180 Poctora (pectora), V 2, 39 exorto (exerto), V 2, 129 eques (equos), V 2, 140 magne (magno), V 3, 99 oroos (heroos), V 3, 140 clausero (clausere), V 3, 178 oportae (opertae). Vnde, cum in posterioribus Siluarum libris has commutationes gradatim frequentiores esse uideamus, simul hoc quoque concludere licet in posterioribus libris illas litteras in Matritensis exemplari neglegentius scriptas fuisse quam in prioribus.

Verum haec attulisse satis habeo. Dilucidissime enim ex eis quae explicaui apparet, exemplar ex quo Matritensis exaratus est, non uetustum, sed saeculo quinto decimo scriptum fuisse. Vnde efficitur ipsum Matritensem nullo modo esse posse eundem codicem quem Poggius Concilii Constantiensis temporibus ad Franciscum Barbarum misit, id quod Klotzius p. XLIX contendit. Itaque Matritensis nihil est nisi apographum libri Poggiani.

Sed de hac re infra agere pergemus. Hoc enim loco, quoniam quale codicis Matritensis exemplar, h. e. Poggii ille liber, fuerit intelleximus, e re esse mihi uidetur expedire, quid de ipsius Poggiani codicis archetypo, h. e. de codice illo a Poggio prope Constantiam reperto, statui possit.

Qua in re hoc primum mihi est memorandum in codice Matritensi litteras 'a' et 'u' saepius inter se esse commutatas. Cuius rei haec exscripsi exempla: I 1, 37 lauium (laeuam), I 2, 17 euhun (euhan), II 1, 138 angues (ungues), II 3, 74 helisia

(Elysium), III 2, 37 Glaucas (Glaucus), IV 3, 20 grauatas (grauatus), V 1, 93 fumosa (famosa), V 1, 230 Sic catum (siccatam), V 3, 107 praestantias (praestantius), V 5, 52 maestu (maesta), V 5, 63 deiuneus (detineas). Notissima autem res est usque ad decimum saeculum litteram 'a' priore hasta paululum flexa et superne apertam scriptam esse, ita ut litterae 'u' simillima esset, decimo autem saeculo hanc litterae 'a' formam in libris scribi desitam esse (cf. Wattenbach, l. l. p. 44, Asconius rec. Kiessling et Schoell p. XXI, n. 1). Vnde concludendum est codicem illum a Poggio prope Constantiam[1]) repertum ante saeculum decimum scriptum esse aut redire ad codicem ante decimum saeculum exaratum.

Ad hoc argumentum accedit alterum. In prima enim Matritensis Siluarum pagina frequens est litterarum 'r' et 's' commutatio[2]), quae in reliquis quoque paginis hic illic occurrit: I praef. 6 peste (parte), ibid. 11 seliquerit (reliquerit), ibid. 14 semissiose (remissiore), ib. 16 ceste (certe), ib. 27 sespondebis (respondebis), ib. 30 fostasse (fortasse), ib. 31 ceste (certe), ib. 33 tibustinam (tiburtinam), I 4, 112 aste (arte), II 2, 148 uescere (uertere), II 6, 104 habiture (habitusque), II 7, 134 lassimae (lacrimae), III 1, 38 Texitus

1) Vbi Poggius illum codicem reppererit, nescimus. Antea in Sancti Galli monasterio eum repertum esse putabant uiri docti, quia Asconii codicis Florentini subscriptione Asconius una cum Valerio Flacco, Manilio, Siluis in monasterio Sancti Galli inuentus esse dicitur. Sed illi subscriptioni fidem non esse habendam in Vollmeri editione p. 41 ostendit Krohnius, cuius argumentis hoc accedit summum, quod anno 1416 Poggius Guarino scripsit se Quintilianum, Valerium Flaccum, Asconium Pedianum in Sancti Galli monasterio repperisse, anno autem 1418 demum ineunte Francisco Barbaro Silium Italicum, Statii Siluas, Manilium misit. Itaque libri illi, qui una reperti esse illa subscriptione dicuntur, re uera non una sunt reperti, qua re subscriptionis fides prorsus euertitur.

2) cf. Ascon. rec. Kiessling-Schoell p. XXI, n. 1. qui melius fecissent, si litterarum 'r' et 's' commutationem a litterarum 'rt' et 'st' commutatione non seiunxissent. harum enim litterarum ligaturae neque maiorem efficiunt similitudinem, quam inter litteras 'r' et 's' ipsas intercedit, et ante decimum saeculum ligatura 'rt' raro occurrit.

(Texitur), III 3, 18 implicitor (implicitos), IV 3, 64 marsicus (Massicus), IV 3, 118 Profest (profert), IV 4, 63 datus (datur), IV 5, 10 Crinitus (crinitur), IV 6, 51 admisata (admirata), V 5, 8 lacestis (lacertis.) Vnde quod apparet memoriam Siluarum redire ad codicem, in quo litterae 's' et 'r' inter se simillimae erant, eo egregie confirmatur, quod praecipue in prima pagina librarius his duabus litteris commutandis peccauit, tum uero has litteras eum melius nouisse inde apparet, quod eiusmodi menda rarescunt. Illa autem litterarum 'r' et 's' similitudo, qua earum commutatio effici poterat, in scriptura minuscula posteriorum temporum non inuenitur. At 'Exempla codicum Latinorum litteris maiusculis scriptorum' a Carolo Zangemeister et Guilelmo Wattenbach Heidelbergae annis 1876 et 1879 edita accurate conferens primum in Hilarii codice Capituli S. Petri anno DX non posteriore (tab. 52) 's' et 'r' ita scriptas inueni, ut facillime inter se commutari possint. Eadem ratione utramque litteram scriptam non inueni nisi in codice Parisino Lat. 12097 (tabb. 40, 41, 42) breui post annum 537 scripto et in codice Capituli Coloniensis CCXII (tab. 44) sexto uel septimo saeculo exarato. Praeter hos codices unus mihi est memorandus cod. Veronensis XXXVIII, 36 (tab. 32) anno 517 Veronae scriptus, in quo litterae 'r' ductus idem est qui in illis libris, 's' autem ita scripta est, ut cum 'r' haud facile possit commutari.

In eisdem codicibus (Coloniensi excepto) litterae 'r' ductus etiam talis est, qualis cum semiunciali forma litterae 'n' hic illic commutari possit. Quae quidem commutatio in codice Parisino solo oriri potest, quia in aliis codicibus uncialis litterae 'n' forma exstat. Ecce haec quae in Matritensi exstant menda: I 1, 51 Aenea (aerea), I 3, 16 arte (ante), III 3, 204 morituraque (moniturague) V 2, 131 Nubigeras (nubigenas), V 5, 82 ne soluam (resoluens)[1]). Ambae igitur litterarum com-

1) Eadem litterarum 'r' et 'n' commutatio occurrit etiam in Statii Thebaidis et Achilleidis codice Puteaneo saec. IX., quem e codice haud ita multo tempore antea scripto fluxisse Klotzius in Achilleidis editione

mutationes, quae illorum quos attuli codicum scriptura effici possunt, cum in Siluarum tradita memoria inueniantur, quid est manifestius quam Siluas ad archetypum redire eadem fere scriptura atque illos exaratum? Est autem illorum quos supra memoraui codicum scriptura ea quae uocatur semiuncialis ad minusculam uergens. At illius scripturae apud Zangemeisterum Wattenbachiumque tantum prima quasi inueniuntur uestigia, quippe qui exempla codicum maiusculis litteris scriptorum repraesentare sibi proposuerint, illa autem scriptura magis ad minusculam spectet. Itaque Arndtii tabulas consului, ubi illa scriptura, qua illarum de quibus uerba feci litterarum similitudo efficitur, multo saepius inuenitur. In undecim enim Arndtii tabulis 5^a, 5^b, 6, 8^c, 10, 13, 40, 42, 43, 44, 48) litterae 'r' et 's' interdum facillime possunt inter se commutari, in quattuor codicibus ab Arndtio repraesentatis (tabb. 9^a, 12, 34^c, 42) litterae 'r' et 'n' inter se simillimae sunt. Illorum codicum plerique saeculo octauo scripti sunt (5^a, 5^b, 6, 8^c, 13 et 9^a, 12, 34^c), unus (10) saeculo septimo, tres (40, 44, 48) saeculo octauo exeunte uel nono ineunte, reliqui (42 et 43) saeculo nono. Post nonum autem saeculum illae litterarum 'r' et 's' atque 'r' et 'n' formae, quibus earum commutationes quales in Matritensi occurrunt effici possunt, non inueniuntur. Atque scriptura illorum quos attuli codicum est aut Langobardorum quam dicunt aut Visigothorum aut Merovingiana aut Irica aut Anglosaxonica aut semiuncialis ad minusculam proxime accedens. Semiunciali igitur fere scriptura exaratum neque saeculo nono posterius exemplar illud fuit quod Poggius prope Constantiam repperit et describi iussit. Nam cur non uetustum illum librum, sed apographum eius duobus uel tribus fere saeculis posterius a Poggio repertum esse putemus, ansa prorsus non est praesto. Atque si quaeris, quonam saeculo,

---

anno 1902 Lipsiae emissa p. XII sq. demonstrauit. In quo etiam litterarum 'r' et 's' (cf. Klotz. l. l. p. XIV) et 'a' et 'u' (cf. Klotz. l. l. p. XII sq.) commutatio saepius inuenitur.

utrum nono an priore aliquo, archetypus ille scriptus fuisse mihi uideatur, equidem nono saeculo illum exaratum fuisse putauerim eam ob causam, quod inde a nono demum saeculo Germanorum Gallorumque monasteria litteris floruisse notum est et quia Carolum Magnum uirosque litteratos, quos ille sibi adsciuerat, Siluas nouisse e compluribus testimoniis constat. (cf. Vollmer p. 34, Traube 'Karolingische Dichtungen' p. 49, adn. 1).

Ceterum nono saeculo codicem a Poggio repertum scriptum fuisse iam Lundstroemius 'Quaestiones Papinianae' Upsalae 1893 p. 2 suspicatus est, sed nisus exemplis quae aut nullius aut non grauis sunt momenti. Itaque multo ualidioribus argumentis demonstrasse mihi uideor librum, quem Poggius prope Constantiam repperit, illius uenerandae fuisse uetustatis.

Haec postquam explicaui, reliquas litterarum commutationes in Matritensi saepius occurrentes exhibebo, quarum nondum mentionem feci. Quas profero, non quo quid ex eis ad aetatem scriptae Siluarum memoriae accuratius explorandam efficere uelim, sed quod notitia earum ad Siluarum uerba recte constituenda non nullius pretii esse uidetur. Quo in conspectu exhibendo satis esse puto illas litterarum commutationes enumerasse et locos quibus occurrunt addidisse, ipsas autem lectiones non exscribam, quippe quas facile in Klotzii apparatu inuenias. Atque hae quidem litterae in codice Matritensi inueniuntur saepius commutatae:

a et e: sexies decies 'e' scripta est pro 'a': I praef. 6, I 2, 12, II 1, 110, II 2, 122, II 7, 90, III praef. 23, III 3, 138, III 4 tit., IV 6, 79, V 1, 66, V 1, 114, V 2, 84, V 2, 150, V 3, 7, V 3, 98, V 3, 288; decies 'a' scripta est pro 'e': I 3, 20, I 4, 3, III 3, 136, IV 4, 71, IV 5, 34, IV 6, 85, V 2, 23, V 2, 137, V 2, 180, V 5, 24.

a et o: duodeuicies 'a' scripta est pro 'o': I praef. 7, I 2, 32, I 6, 20, I 6, 96, II 1, 83, II 2, 82, II 6, 40, II 6, 79, IV 4, 30, IV 4, 71, IV 6, 86, IV 9, 28, V 1, 66, V 2, 148, V 3, 12, V 3, 28, V 3, 85, V 3, 288; undecies 'o' scripta est pro 'a': I 3, 71, I 5, 54, II 1, 158, II 1, 189, II 2, 23,

II 7, 79, III 5, 46, IV 3, 43, IV 5, 16, V 1, 123, V 2, 77. II 1, 158 cum Matritensis librarius primum recte scripserit 'Dona', tum 'a' perperam mutarit in 'o', et V 3, 28 praue scripserit 'magna', postquam recte '— no' scripsisse uidetur, ueri est simile in Matritensis exemplari 'a' et 'o' inter se similes fuisse.

ae et e: tricies in Klotzii apparatu 'e' occurrit pro 'ae': I 1, 5, (I 2, 41), I 4, 117, I 5, 4, II 1, 110, II 2, 60, II 3, 14, II 3, 29, II 6, 43, II 6, 54, II 7, 8, II 7, 18, II 7, 29, II 7, 34, II 7, 35, II 7, 87, III praef. 17, III 1, 44, III 2, 7, III 4, 26, IV praef. 39, IV 6, 59, IV 6, 62, IV 6, 105, IV 8, 50, V 2, 128, V 2, 131, V 2, 157, V 3, 107, V 3, 197; undecies 'ae' legitur pro 'e': I 6, 84, II 1, 78, II 1, 94, II 4, 32, II 7, 96, II 7, 101, III 2, 139, IV 4, 37, IV 5, 47, V 1, 19, V 1, 100.

Sed multo saepius has litteras in Matritensi commutatas esse et ipse Klotzius dicit p. LXXX, et inde apparet, quod in primi libri carmine primo etiam sex aliis locis 'e' scripta est pro 'ae': I 1, 2, I 1, 32, I 1, 50, I 1, 53, I 1, 62, I 1, 86, cuius rei in Klotzii apparatu mentio non fit. Ceterum hanc commutationem et in uetustis codicibus et in recentissimis occurrere notissimum est.

b et h: bis 'h' scripta exstat pro 'b': II praef. 28, III 1, 119; semel 'b' pro 'h': V 3, 280.

b et l: quater 'l' scripta est pro 'b': I 6, 59, IV 3, 40, IV 5, 17, IV 9, 30; bis 'b' pro 'l': III 3, 96, IV praef. 7.

c et e: quinquies 'c' scripta est pro 'e': I 2, 41, II 1, 178, III 1, 30, IV 3, 81, V 3, 182; bis 'e' pro 'c': I 4, 1, IV 4, 91.

c et g: septies 'g' exstat scripta pro 'c': I 4, 120, I 5, 21, I 6, 17, II 2, 90, II 6, 64, II 7, 93, IV 8, 52; 'c' pro 'g' scriptam non inueni.

c et s: sexies 's' scripta est pro 'c': I 3, 60, II 3, 77, II 4, 23, II 7, 134, IV 2, 14, V 2, 117; quater 'c' pro 's': I 2, 242, II 1, 188, II 5, 6, V 3, 102. adde II 1, 130: Pestora **M**, Pectora **M**[1].

d et t: quinquies 't' occurrit pro 'd': I 1, 83, II 2, 86, II 2, 87, V 1, 66, V 2, 88; semel 'd' pro 't': IV 2, 41.

e et i: uicies semel 'e' scripta est pro 'i': I 1, 48, I 5, 16, I 6, 16, II 3, 77, II 6, 64, III 3, 77, III 4, 9, III 4, 47, III 5, 29, IV 2, 28, IV 2, 67, IV 3, 59, IV 3, 62, IV 4, 79, IV 5, 52, IV 6, 30, IV 8, 3, IV 8, 38, IV 9, 21, V 2, 56, V 3, 258; septies decies 'i' exstat pro 'e': I 3, 93, I 5, 35, II 6, 105, III praef. 23, III 1, 71, III 1, 86, III 4 tit., IV 4 tit., IV 6, 81, IV 7, 36, IV 9, 54, V 2, 58, V 2, 142, V 3, 42, V 3, 226, V 3, 241, V 5, 42. adde IV, 1, 26: patris **M**, patres **M**[1].

e et u: quater 'u' exstat pro 'e': IV 2, 4, IV 6, 39, V 2, 12, V 3, 199.

f et ph: quinquies in apparatu Klotzii 'f' occurrit pro 'ph': I 5,35, II 6, 79, II 7, 48, II 7, 66, II 7, 113.

f et s: quater 'f' scripta est pro 's': III 4, 84, IV 3, 46, V 2, 93, V 5, 44; semel 's' pro 'f': II 6, 79.

h et l: ter 'h' exstat pro 'l': I 2, 234, I 4, 66, V 3, 35; semel 'l' pro 'h': IV 4, 40.

i et t: quater 'i' scripta est pro 't': I 1, 107, I 3, 63, III 4, 39, V 3, 219; ter 't' pro 'i': I 3, 20, II 2, 95, III 5, 94.

i et y: ter et uicies 'i' scripta occurrit pro 'y': I 1, 10, I 4, 77, I 5, 34, I 5, 39, I 6, 20, II 2, 67, II 2, 76, II 2, 109, II 3, 74, II 7, 100, II 7, 112, III 1, 24, III 1, 157, III 2, 121, III 2, 139, III 3, 61, III 3, 191, III 4, 22, III 4, 72, IV 1, 40, IV 5, 8, IV 6, 90, V 3, 280; quinquies 'y' scripta est pro 'i': I 2, 142, II 2, 109, III 3, 66, V 1 tit., V 5 tit. Sed non omnes eiusmodi commutationes in Klotzii apparatu sunt memoratae, ut I 1, 10.

N et H: quater 'N' scripta est pro 'H': I 1, 11, I 1, 15, I 4, 94, III 4, 83; ter 'H' pro 'N': I 4, 61, II 1, 50, IV 5, 13. 'n' et 'h' inter se commutatas non inueni.

r et t: quinquies 'r' scripta est pro 't': I 4, 11, I 4, 24, II 7, 14, IV 1, 5, V 3, 197; semel 't' pro 'r': II 6, 10.

r et y: decies 'r' occurrit pro 'y': I 3, 78, II 5, 28, III 1, 73,

III 5, 82, IV 5, 48, IV 6, 105, IV 8, 53, V 1, 100, V 2, 134, V 3, 77.

u et b: septies 'u' scripta est pro 'b': I 1, 54, I 4, 65, I 6, 10, III 5, 104, IV praef. 22, IV 6, 30, V 1, 139; semel 'b' pro 'u': III 3, 157. accedit I praef. 12, ubi librarius primum recte scripsit 'b', tum expunxit et 'u' suprascripsit.

u et o: bis pro 'o' scripta est 'u': III 1, 149, IV 6, 14. praeterea autem sexies Matritensis exhibet '-us' pro '-os': III 1, 182, III 4, 103, IV 6, 35, IV 8, 57, V 3, 7, V 3, 280, quaę commutatio ligatura effecta esse uidetur.

Neque silentio premam commutationem syllabarum '-us' et '-is', quam ex ligatura archetypi explicandam esse Klotzius p. XI recte dixit, in Matritensi nonnumquam ita occurrere, ut ipse librarius syllabam '-us' per errorem scriptam mutarit in '-is': III 3, 68, III 3, 168, IV 4, 80, V 2, 13.

Praeterea non solum litterae '-s' et '-m' finales (cf. Klotz. p. XI) saepius inter se commutatae sunt, sed etiam 'm' finalis interdum omissa est, uelut II praef. 10, II praef. 19, al., et saepe occurrit perperam addita, ut I 5, 41, I 6, 24, I 6, 61, al. Quod certe effectum est lineola illa supra uocalem posita, qua 'm' littera indicari solebat. Eadem cum 'n' quoque indicaretur, etiam haec littera in mediis uocabulis et praue omissa inuenitur, uelut I 1, 73, IV 3, 125, et falso addita, uelut IV 4, 13, IV 4, 64.

Huc addiderim 'h' in uocabulorum initiis omissam esse his locis: I praef. 29, I 2, 86, I 5, 59, II 4, 4, IV 9 tit., V 1, 15, V 1, 255, V 2, 157, V 3, 99, atque I 4, 18, I 5, 4, II 1, 129, II 3, 74 perperam additam esse, sed I 4, 18 et II 1, 129 ab ipso librario $\mathbf{M}^1$ deletam. Sed saepius 'h' perperam siue omissam siue positam esse ipse Klotzius p. LXXX testatur. Praeterea autem in mediis uocabulis saepissime 'h' praue est scripta et praue omissa, ut I 2, 129, I 2, 220, I 2, 252, I 3, 31 atque I 6, 100, II 1, 116, II 2, 60, al.

Illi, quibus enumerandis iam finis est faciendus, librariorum errores partim certe effecti sunt scriptura, qua codicis Matritensis exemplar exaratum fuit, uelut commutationes lit-

terarum 'a' et 'o', 'c' et 's', 'e' et 'i', 'u' et 'b', quas litteras in exemplari suo difficillime discerni potuisse Matritensis librarius ipse quasi testatur eo, quod nonnumquam alteram utram litteram scriptam deleuit et alteram posuit. huc pertinent etiam commutationes litterarum 'c' et 'e', 'r' et 't', quae in scriptura Gothica facillime interdum possunt commutari. Partim autem menda, quae in Matritensi inueniuntur, originis sunt uetustioris, ut 'ae' et 'e', 'c' et 'g', 'f' et 'ph' inter se commutatae, quae commutationes iam in codice Laurentiano insunt; partim errores debentur ipsius Matritensis librarii neglegentiae, uelut 'h' perperam addita, quam duobus locis (I 4, 18, II 1, 129) ipse deleuit; partim menda sine dubio orta sunt e neglegentia eius qui codicis Matritensis exemplar scripsit. Sed omnes earundem litterarum commutationes et omnia eiusdem generis menda uni eidemque causae tribuenda esse non dixerim.

Sed reuertamur ad illud, unde profecti hanc digressionem fecimus. Supra enim palaeographicis argumentis demonstrasse mihi uideor Siluarum codicem, qui Constantiensis Concilii temporibus prope Constantiam repertus est, saeculo nono exaratum fuisse, illum autem librum, quem Poggius ex hoc uetusto codice exarandum curauit et ad Franciscum Barbarum Venetum misit, nobis non iam praesto esse, sed nil nisi apographum, dico codicem Matritensem. Qua in re Klotzium erroris coarguisse mihi uideor, qui Matritensem eundem codicem esse contendit quem Poggius per Brandinum Pisanum in Italiam misit. Itaque restat, ut examinemus, quantum ualeant argumenta quibus nisus Klotzius illam sententiam pronuntiauit.

Ac summum quidem Klotzii argumentum, quo omnibus illis uiris doctis supra (p. 4 adn. 1) laudatis persuasit, hoc est (p. XLIX) quod correcturae codicis Matritensis **M** altera manu scriptae (**M**²) ipsius Poggii manu factae esse Krohnio uidentur. Quam ad sententiam eo perductus est, quod notae **M**² ab eodem scriptae sunt, a quo codex Matritensis X 81 exaratus est, qui Asconium Pedianum et Valerii Flacci partem a Poggio inuentam con-

tinet et cum Matritensi Siluarum aliqua ratione coniunctus fuisse uidetur. Hunc enim codicem Matritensem X 81 ab ipso Poggio scriptum esse Krohnius (apud Clarkium 'Classical Review' XIII p. 119) sibi persuasit ea de causa, quod totus character scribendi quam maxime accedat ad notas interlineares uel marginales codicis Hamiltonensis 166, quem a Poggio scriptum esse constat. Quo in codice Hamiltonensi quamquam scriptura contextus uerborum aliquantum differt a scriptura notarum, tamen et has et illum a Poggio scripta esse et Krohnius et Clarkius l. l. p. 120 affirmant. Sed exsistit difficultas, quae summi est momenti. Discrepat enim codicis X 81 scriptura ab Hamiltonensis. Quod Krohnius (ap. Clark. p. 119 et Klotz. p. L) ita explicauit, ut diceret Hamiltonensem 'bellisima' manu scripsisse Poggium quasi uenditurum, Matritensem X 81 autem ueloci manu, ut sibi amicisque seruaret thesauros modo repertos. Vides igitur satis implicata esse argumenta, quibus Krohnius notas M^2 ab ipso Poggio scriptas esse probare studet. Clarkius autem l. l. p. 120 contra Krohnium attulit rationes dignissimas quae considerentur. Qui postquam Matritensem X 81 Matriti contulit, scripturae Poggianae operam dedit tribus usus codicibus Laurentianis (XLVIII 22, L 31, LXVII 15) et cod. Vaticano 3245, qui, quin a Poggio scripti sint, dubium non est. Quibus codicibus collatis Clarkius sibi persuasit scripturam eorum eandem quidem esse quam Hamiltonensis 166, et textus ipsius et notarum, sed eandem atque Matritensis X 81 esse sibi non potuit persuadere. Notas enim marginales illorum codicum quamquam saepe prope accedant ad scripturam textus codicis X 81, tamen manus uelocis Poggianae non esse specimina, quia plerumque lenta manu scriptae sint. Itaque cum manus uelocis Poggii exempla praesto non sint, Krohnii sententiam X 81 a Poggio ueloci manu scriptum esse Clarkius sequi dubitat. Praeterea uero Krohnii opinio eo quoque uehementer labefactatur, quod testibus Ellisio (Hermathena 1893 p. 264) et Clarkio (Classical Review X p. 302 et 304) Asconius et Valerius Flaccus in Matritensi X 81 scriptura admodum aequabili et dilucida exarati sunt, quam ob rem

eo difficilius credere possumus codicem **X** 81 a Poggio manu ueloci scriptum esse, quali in Valerio Flacco et Asconio Pediano transcribendis se usum esse Poggius ipse in illa epistula ad Guarinum data (I 1, 5 Ton.) testatur. Quas Clarkii dubitationes Klotzius, qui Krohnii sententiam prorsus secutus est, refellere non potuit neque alia ad Krohnii sententiam defendendam argumenta potuit proferre. Videmus igitur quod Klotzius Krohnium secutus tam confidenter pronuntiat, Matritensem **X** 81 ab ipso Poggio exaratum esse, minime pro certo esse exploratum. Ceterum codicis Vaticani 3245 a Poggio scripti lineae septem photographice repraesentatae sunt a Nolhac 'La Bibliothèque de Fulvio Orsini' Parisiis 1887. Vbi litterarum 'd', 't', 's', 'x' formae longissime recedunt a notis **M**².

Atque augetur mihi dubitatio alia de causa. Argumentum enim, quod Klotzius, ut **X** 81 a Poggio scriptum esse confirmaret, addidit (p. XLIX sq.), in codice **X** 81 fol. 1—17 nonnulla ex Chronico Sigisberti Gemblacensis satis uelociter exscripta esse, quod a Poggio in usum suum excerptum esse constat, tantum abest ut quid ualeat, ut paene contrarium demonstrare uideatur. Scriptura enim, qua Sigisbertus in cod. **X** 81 exaratus est, a scriptura reliqui codicis tantum distat, ut Chronicon alia manu atque Asconius et Valerius Flaccus scriptum esse et Loewio uisum sit (Sitzungsber. der Wiener Akad. CXIII p. 276/77) et Knustio, qui iam ante Loewium codicem **X** 81 inspexit et Chronicon Sigisberti in Bethmanni usum contulit (Monumenta Germaniae historica VI p. 296). Atque ut nihilominus cum Clarkio (Classical Review X p. 302) putemus reliquum codicem **X** 81 ab eodem exaratum esse qui Chronicon festinantius scriptum exarauit, id ipsum quod Chronicon eodem codice continetur quo Asconius et Valerius Flaccus, impedimento est, ne **X** 81 a Poggio scriptum esse arbitremur. Etenim Valerium Flaccum et Asconium Pedianum una cum Quintiliano Poggius in Sancti Galli monasterio anno 1416 repperit et sua manu descriptos in Italiam misit. (Poggii Epist. ed. Th. de Tonellis, Florentiae 1832, I 1, 5 p. 28). Chronicon autem illud Poggius in B r i t a n n i a,

ubi post Concilii Constantiensis tempora est uersatus, inuenit et excerpsit (cf. Voigt 'Wiederbelebung des klass. Altertums' I[3] p. 247). Itaque fieri non potuit, ut Poggius Sigisberti Chronicon in unum eundemque codicem referret atque Asconium et Valerium Flaccum, quippe quos iam nonnullis annis ante longe alibi terrarum inuenisset et descriptos in Italiam misisset. Nam ab initio Chronicon illud et Asconius Valeriusque Flaccus hunc unum codicem X 81 effecisse uidentur, cum nemo adhuc eorum, qui Matritensem X 81 contulerunt, statuerit hos tres libros non ab initio hoc uno codice comprehensos fuisse. Illam autem dubitationem, quam supra moui, si quis ita soluere conabitur, ut dicat X 81 non esse librum prope Constantiam a Poggio scriptum, sed apographum a Poggio in Italia factum, mihi non persuadebit, cum ueri uideatur dissimile Poggium, uirum illum litteris eruditissimum, Chronicon scriptoris, qui undecimo fuit saeculo, et auctores illos antiquos, opera tam disparia, in unum eundemque rettulisse codicem. Quamquam concedo argumenta mea, quae de Sigisberti Chronico aduersus Klotzium protuli, tum demum satis ualidam habitura esse uim, cum quis pro certo explorauerit Chronicon et Asconium Valeriumque inde ab initio unum eundemque codicem effecisse. — Ceterum ne subscriptio quidem codicis X 81, qua Valerium Flaccum una cum Asconio in Sancti Galli monasterio a se repertos esse Poggius testatur, testimonio est hunc codicem ab ipso Poggio scriptum esse, cum e codice a Poggio exarato descripta esse possit pariter atque in Valerii Flacci codice Vaticano 1613, qui eandem habet subscriptionem quam codex X 81.

Itaque cum nequaquam constet ab ipso Poggio Matritensem X 81 exaratum esse, hoc quoque admodum est dubium quod Krohnius contendit in Siluarum codice Matritensi correcturas M[2] ipsius Poggii manu esse ortas.

Sed etiamsi codex X 81 ab ipso Poggio confectus est, h. e. correcturae M[2] in Matritensi M 31 Poggii manu scriptae sunt, tamen inde non efficitur Matritensem Siluarum eundem esse librum quem Poggius Constantia ad Franciscum Barbarum

misit. Nam cum Poggium multa scriptorum ueterum opera Romae describenda curauisse ex ipsius epistulis sciamus, in his ea quoque, quae ipse reppererat, fieri potuit, ut etiam Siluas Romae describi iuberet et hunc quem ita sibi parauerat librum occasione oblata hic illic emendaret. Quod ueri fit simillimum ex Poggii epistula anno 1429 ad Nicolaum Niccoli data (epist. I 4, 4 Ton.), qua Poggius queritur, quod Niccoli amicus Lucretium suum iam per quattuordecim annos tenuerit, item Asconium Pedianum, Petronium Arbitrum, Statium Siluarum, quos omnes propter amici incuriam legere nequeat, si quando cupiat. Itaque haec a Nicolao petit: 'Te vero rogo, ut vel Lucretium, vel Asconium ad me mittas, quos faciam quamprimum transcribi, et postea ad te remittam, ut illos teneas quantum libet: idemque si de Petronio effeceris, erit mihi pergratum.' Suos igitur ipsius libros Poggius uult transcribendos curare, ut ad amicum, qui iam per quattuordecim fere annos tenuit, remittat. Atque inter eos libros, quos propter amici neglegentiam legere nequeat, cum Poggius Statii quoque Siluas memoret, quid est credibilius quam Nicolaum Niccoli non solum Lucretium, Asconium, Petronium Arbitrum, sed etiam Siluas Poggio remisisse, qui transcribendos curaret et, modo cuperet, sibi remitteret? Itaque hac occasione data Poggium Siluas describi, h. e. codicem illum, qui nunc est Matritensis M 31, scribi iussisse ueri est simile — modo correcturae M² a Poggii ipsius manu oriundae sint.

At obstare uidetur alterum argumentum, quo Klotzius Matritensem esse librum a Poggio in Italiam missum sibi persuasit. Nititur enim eo, quod ipsae litterarum formae doceant Matritensem Siluarum codicem non in Italia scriptum esse, et quod a Germano eum scriptum esse Loewius ipse putauerit. Ac re uera scriptura codicis Matritensis proxime accedit ad scripturam illam, quae Gothica appellari solet. Nicolaus autem Niccoli et Poggius ceterique uiri illi, qui ueterum operibus operam dabant, utebantur scriptura illa multo simpliciore et dilucidiore, quae saeculo decimo et undecimo

scribi solita erat (cf. G. Voigt 'Wiederbelebung des klassischen Altertums' I³p. 398, Wattenbach l. l. p. 42). Atque Poggio fuisse amanuensem, quem scripturam illam antiquam docuerat, Klotzius p. LXXIV recte memorat. Sed quod Matritensis Gothica fere scriptura exaratus est, non antiqua qua Poggius Italique utebantur, nobis non erit documento Matritensem in Italia scriptum non esse, si considerauerimus, quam saepe Poggius aliis scribis usus sit. Neapolitanum enim illum scribam (qui solus Klotzio notus est, cum Poggii epistulas non inspexisse uideatur), qui ab ipso Poggio scriptura antiqua eruditus optime scribebat (Poggii epist. ed. de Ton. I 2, 27), iam duobus mensibus post hominem turpissimae uitae esse Poggius in epistula I 2, 29 ad Nicolaum data queritur, cuius nequitiam aegre ferat. Quare se, si Neapolitanus se deseruerit, alio scriba, Gallico, uti uelle, qui quidem parum nouerit. Hic Gallus uidetur idem esse quem litteras antiquas se docuisse Poggius mense Martio anni sequentis (1426) Leonardo Aretino scribit (epist. I 2, 39). Eidem Leonardo postquam eodem anno scripsit librarium suum propter Cosmi neglegentiam uacare (I 2, 41), insequenti anno Poggium duos scribas habuisse ex epist. I 3, 12 intellegimus. Sed sub finem eiusdem mensis Nicolao scribit: 'scriptor meus uacat iamdudum diligentia tua' (epist. I 3, 13) et mense Octobri sequentis anni (1428) de uno scriba suo uerba facit (epist. I 3, 22). Mense autem Nouembri eiusdem anni Poggius Nicolao scribit: 'hi mei scriptores tanta molestia me afficiunt, ut persaepe mallem carere libris, quam illos tanto fastidio parari.' (epist. I 3, 27). At mense Januario anni 1430 Nicolao scribit (epist. I 4, 17) unum scribam se dimisisse eumque qui melius scribat, alterum autem forsan ipsum quoque se dimissurum esse, cum Nicolao a Florentia absente nihil habeat scribendum.

Amplius hanc rem sequi non potui, quia solum primum uolumen epistularum Poggii a Thomasio de Tonellis editarum, quod opus rarissimum esse dolemus[1]), mihi praesto fuit. Sed

1) primi enim uoluminis (a. 1832 ed.), cuius exemplari Gottingensi uti mihi licuit, pauca tantum exemplaria in Germaniae bibliothecis asseruantur, alterius (a. 1859 ed.) et tertii (a. 1861 ed.) exemplar in Germania

uel ex iis quae protuli, apparet facillime fieri potuisse, ut Poggio scriba esset, qui ea scriptura, qua Matritensis exaratus est, uti consuerat quemque Poggius litteras antiquas non docuerat, fortasse cum nihil aliud scribendum ei mandare uellet. Siluas enim Poggium non magni fecisse inde est colligendum, quod iam anno 1427 (epist. I 3, 12) Valerium Flaccum, Asconium Pedianum, Varronem, Propertium a Nicolao repetit, sed non Siluas, quas ipsas quoque Nicolaum Niccoli iam per multos annos domi suae tenuisse ex epist. I 4, 4 (anno 1429 scripta) intellegimus, tum quod non multis diebus antequam illam epistulam I 4, 4 scripsit, Poggius a Nicolao petit (I 4, 2), ut Lucretium, Asconium, Petronium sibi remittat, sed Siluarum non facit mentionem, denique quod in ipsa illa epistula dicit quidem, Nicolaum Lucretium suum iam per quattuordecim annos tenuisse, item Asconium, Petronium, Statium Siluarum, sed solum Lucretium, Asconium, Petronium ut sibi mittat, amicum adhortatur, de Siluis autem ne unum quidem facit uerbum. Tam parui igitur cum Poggius Siluas aestimaret, facile fieri poterat, ut eas librario alicui mandaret describendas, quem litteras illas antiquas non docuerat. At hic quod scriptura usus est tam prope ad Gothicam quae uocatur accedente, mirum non est. Supra enim ex epist. I 2,29 intelleximus Poggio fuisse scribam 'Gallicum qui parum nouit'. Quem priusquam Poggius scripturam antiquam docuit, 'Gallica scriptura' usum esse apparet. Hanc scripturam quamnam intellexerit Poggius, perspicimus ex epist. I 2, 29, in qua Nicolao Niccoli cum alia scribit tum haec: 'De Plinio Episcopi Vintoniensis, quod quaeris, ille quidem antiquis est litteris, s e d q u a e g a l l i c u m r e d o l e a n t; nosti enim quam vocemus formam gallicam. Aliqua tamen in re videtur melior. S e d i l l i s l i t t e r i s a n t i q u i s a d m o r e m n o s t r u m n e q u a q u a m e s t s c r i p t u s'. Gallicam igitur scripturam Poggium illam intellexisse existimarim, quae tum plerumque scribebatur et

nullum exstat nisi quod Augustus Wilmanns Berolinensis regiis bibliothecis praefectus possidet. cf. O. E. Schmidt 'Gian-Francesco Poggio Bracciolini' Zeitschr. f. allg. Gesch. III p. 395.

Gothica quoque uocabatur[1]). Itaque facillime fieri poterat, ut Poggio ad Siluas describendas scriba praesto esset, qui scriptura illa fere Gothica, qua Matritensis exaratus est, utebatur, praesertim cum ita ut Gallum scribam, etiam Germanum Poggius habere potuerit. Ceterum si codicis Siluarum Matritensis notae M^2 non ab ipso Poggio factae sunt, nihilominus in Poggii officina Matritensis exaratus esse potest. Si uero alius quis eum scribendum curauit, eodem modo Siluae potuerunt describi a librario scripturae 'antiquae' Italorum non perito. Nam alios in scribis habendis meliorem fortunam expertos esse quam Poggium ueri est dissimillimum.

Unum iam restat argumentum, quo Klotzius, ut Matritensem librum illum prope Constantiam Poggii iussu scriptum esse confirmaret, usus est, idque, quod Siluae, quas una cum Manilio Poggius repperit, una cum eodem exstant in codice Matritensi. Quod argumentum quamquam a R. Helm l. l. col. 7 sqq. probatum est, tamen uix dignum est quod memorem, quia totus liber a Poggio in Italiam missus, Manilium et Siluas continens, integer descriptus esse potest.

Videmus igitur quaecumque Klotzius attulit argumenta, ut Matritensem eundem esse codicem demonstraret, quem Poggius per Brandinum Pisanum ad Franciscum Barbarum misit, prorsus nihil ualere. Itaque ab omni dubitatione remotum mihi constat quod supra palaeographicis argumentis demonstraui: Matritensis non est liber ille, quem Poggius prope Constantiam ex uetusto codice a semet ipso reperto exarandum curauit et ad Franciscum

1) Errauit igitur Klotzius qui p. LXXIII sq. eam ob causam, quod Petrus Victorius codicis Laurentiani plut. 30, 10 scripturam, quae talis est qualis inde ab undecimo saeculo scribi solita erat, 'Gallicam' nominauit, Politianum quoque 'Gallicam manum' Italorum scripturam antiquam intellexisse dicit. Quod quam perperam suspicatus esset, Klotzius inde intellegere poterat, quod Politianus ipse eiusdem codicis Laurentiani 30, 10 scripturam non Gallicam, sed semiueterem appellauit. Ceterum Politianus Poggio etiam uiuo natus est, Petrus Victorius autem quinque annis post Politiani mortem. Apparet igitur Politianum scripturam Gallicam non 'antiquam' Italorum intellexisse, sed eandem quam Poggius Gallicam dixit, h. e. scripturam recentem.

Barbarum Venetum misit, sed est illius libri apographum haud ita multo tempore post in Italia exaratum. quod ipsius Poggii iussu uidetur scriptum esse, si re uera correcturae M² eius manu scriptae sunt.

II. DE CODICE POGGII A POLITIANO COLLATO.

Illud quod demonstrasse mihi uideor, Matritensem esse apographum libri a Poggio in Italiam missi, non ipsum illum codicem prope Constantiam exaratum, egregie confirmatur testimonio Angeli Politiani, qui in editionis Siluarum principis exemplar nunc Romae in bibliotheca Corsiniana asseruatum aliquantum lectionum numerum rettulit, quas ex ipso illo codice a Poggio 'ex Gallia' uel 'e Germania' (quibus uerbis regionem fere prope Constantiam iacentem significari iam ante plus uiginti quinque annos C. Wachsmuth in 'Mus. Rhen. uol. XXIX. p. 355 et H. Blass, ibid. XXX. p. 461 recte statuerunt) in Italiam relato se descripsisse et subscriptione testatur et uerbis quae singulis illis lectionibus addidit (ī antiq° codice, ī cod. poggii, ī li° pog., pog. ı ātiq°, sim.). Atque cum Politiani notae, quae in exemplari Corsiniano exstant, interdum difficillime sint dinoscendae, de numero lectionum a Politiano dilucidis uerbis codici Poggiano tributarum (quae Baehrensio auctore signo A* notari solent) uiri docti adhuc dissentiunt. Octoginta enim fere eas esse Hermannus Nohl 'Quaestiones Statianae' 1871 p. 31 dixit, qui Adolphi Kiessling et Ulrici Koehler collatione usus est, solum sexaginta Baehrensius in Siluarum editione sua anno 1876 emissa ex eadem collatione attulit, Vollmer autem Siluarum nuperus editor (Lipsiae 1898), qui exemplaris Corsiniani tabulas photographicas, quas Zangemeistero auctore bibliotheca uniuersitatis litterarum Heidelbergensis faciendas curauit, accuratissime se contulisse p. VII testatur, centum et septem notas A* attulit et praeterea triginta quinque notas, quibus utrum codicis Poggiani signum additum

sit necne, ipsi non satis constat. Sed Klotzius Vollmerum nimium oculorum acie fretum ex tabulis elicuisse p. LII suspicatur et tantum unam et octoginta lectiones A* p. LIV sqq. attulit; quamquam quo iure id fecerit, non intellegimus, quoniam ipse Politiani notas non inspexit. Nihilominus autem Klotzium maximam in partem uera suspicatum esse ipse mihi persuasi, cum Wachsmuthio eximia benignitate intercedente Zangemeisteri liberalitate factum sit, ut tabulas Heidelbergenses Lipsiam transmissas conferre mihi liceret. Cum enim charta libri Corsiniani plerumque scabra sit et multis locis maculas putridas conceperit, atque cum atramentum, quo Politianus notas A* scripsit, admodum sit pallidum et haud raro tantopere diffluxerit, ut qui codicem confert primo obtuto non satis dinoscat, utrum chartae scabritia maior seu macula putrida praesto sit an litterarum ductus[1]), saepius factum est, ut Vollmer, ubi prope uerbum aliquod seu a Politiano scriptum seu typis impressum scabritiae sunt signa maiora aut charta putruit, notam codicis Poggiani a Politiano additam esse putaret, quae re uera non exstat. Itaque inueni quascumque lectiones Vollmer praeter eas, quae a Klotzio p. LIV sqq. sunt propositae, ut notas A* attulit, re uera signo codicis antiqui non esse notatas exceptis quattuor: I praef. 35, I 4, 40, II 2, 36, IV 8, 19. Ab altera autem parte ex libro Corsiniano sex notas A* exscripsi tantopere dilutas, ut ne Vollmer quidem, quamquam ne unam quidem notam A* oculos suos fugisse p. VII affirmat, illas dinouerit:

I 2, 252 choris **a**, *supra* ch *expunctam scr.* to āt (= *antiquus codex*)
I 5, 43 animoque **a**, *supra* mo *scr.* P. (= *Poggii liber*) mos .Do.
I 6, 8 parthen **a**, *in marg. dextro scr.* p ///// ⌊c /// og⌋[2])
II praef. 28 de hoc **a**, *in marg. dextro scr.* deh /// ⌊ī Antiq°
li° p ///⌉

1) uelut II 7, 8 ubi in dextro margine scriptum est 'Euantię' suprascriptis uerbis 'ī co Pog', quam notam nemo iam dispexit, sed omnes maculam putridam subesse putauisse uidentur.

2) uerba, quae his uncis secludenda curaui, supra ea, ad quae spectant, scripta sunt.

II 7, 8 euhantię **a**, ***in marg. d. scr:*** Euantię, |ī co Pog]
IV 1, 34 nefas **a**, ***del. et suprascr:*** tamen c. a. (= ***codex antiquus***)

Itaque ad octoginta unam notas A* a Klotzio propositas accedunt quattuor illae a Vollmero recte allatae et hae sex, quas ego exscripsi. Efficiuntur igitur una et nonaginta lectiones, quas ex codice Poggii se descripsisse apertis uerbis Politianus testatur. Alias autem notas A* haud facile quemquam inuestigaturum esse confido, quoniam quam maxima potui diligentia tabulas Heidelbergenses contuli. Illas nonaginta unam lectiones Politiano teste e codice Poggiano descriptas cum codicis Matritensis lectionibus conferamus necesse est, ut, quaenam ratio inter illum Poggii librum a Politiano adhibitum et codicem Matritensem intercedat, exploremus. Itaque cum compararem inueni, e notis A* septuaginta cum Matritensi prorsus consentire, in his uiginti quattuor uel in lectionibus aperte falsis, nouem in lacunis, uiginti autem lectiones A* a Matritensi discrepare. Sunt autem haece:

I 2, 147 āt ul̄ nitidis A*	uiridis **M** [*p. LIV*)
I 2, 203 nıtıdę A*	nitiade *uel* mtiade **M** (*cf. Kl.*
I 4, 66 phębeam A*	phebeiam **M**
I 4, 88 lacera A*	laeta (‘et’ *ligatura scr.*) **M**
I 4, 90 veldae A*	uel dae **M**
I 6, 10 velaria A*	uellaria **M**
I 6, 20 pregnātes A*	Praegnates **M**
II 1, 88 Elegisse A*	Flegisse **M**
II 2, 82 limau A*	liman **M**
II 3, 10 hęc A*	et **M**

(perperam Klotzius scripsit ‘et A*’ (hęc suprascr.), tamquam utrumque uerbum Pol. ex codice Poggii testatus sit; non raro enim Pol. lectionem editionis principis eo tantum deleuit, quod aliam lectionem adscripsit)

II 3, 55 umbris vl̄ humeris A*	umbris **M**, ł umeris **M**[1] in mg
II 6, 3 aaedere A*	accedere **M**
II 7, 8 Euantię A*	euhantiae **M**
III 2, 56 Seuus et A*	Saeuus e **M**

IV 3, 81 seruitusque A*	scruitusque M
V 1, 82 rotage A*	rotagae M
V 3, 209 luota A*	biota M *(sed facile legitur* luoca)
V 3, 219 Quam τuus A* (*non Vollmeri* 'quam ums')	Quam ιuus M
V 5, 8 lacescis A*	lacestis M
V 5, 25 tumul uctus A*	tumul . . . . nctus M

Satis multis igitur lectionibus codex Poggii a Politiano collatus discrepat a codice Matritensi.

Summi uero momenti est, quod ad uersum I 4, 86[a] in editione principe ita exstantem:

'Attollam cantu gaudet trasimenus et alpes', cui praecedit:
'Expectare fuit gaudet trasimenus et alpes',

Politianus adscripsit: 'hic versus deest ĩ libro uetustissimo poggij qui e germania in Italiã ẽ relatus.' At exstat ille uersus in codice Matritensi. Itaque, praesertim cum tantum notarum A* numerum a Matritensi discrepare modo uiderimus, apparet Poggii librum e 'Germania' in Italiam relatum, quem Politianus adhibuit, alium esse codicem atque Matritensem. Nam Vollmer qui in ephemeride 'Deutsche Litteraturzeitung' 1900, col. 2148, hanc discrepantiam ita soluere studuit, ut Politanum hoc loco errasse diceret, certe neminem habebit assentientem. Quanta enim diligentia Politianus in hunc uersum animum aduerterit, inde intellegimus, quod uerbis 'ĩ libro uetustissimo poggij' adiunxit uerba 'qui e germania in Italiã ẽ relatus', qualia alteri notae non addidit. Itaque ne Klotzius quidem hoc loco Politianum neglegentiae arguere ausus est. Matritensis igitur cum Poggii ille codex prope Constantiam exaratus et a Politiano collatus esse non possit, apparet Poggii codicem fatorum inuidia perisse aut alicubi latere, id quod iam supra ex aliis argumentis intelleximus. Klotzius quidem, quem nullo ualido nisum argumento contendisse uidimus Matritensem esse ipsum illum codicem Poggianum uetustissimum, ut hanc suam opinionem iam possit retinere, ex discrepantiis, quae inter Poggii codicem a Politiano adhibitum et Matritensem intercedunt, longe aliud quid efficit. Concludit

enim inde, quod Poggii liber a Politiano adhibitus et Matritensis tantopere inter se discrepant, Politianum Matritensem ipsum quidem non contulisse, sed — Matritensis codicis aliquod apographum. Arguit igitur Politianum uirum illum de litteris egregie meritum (cf. Jacob Maehly 'Angelus Politianus', Lips. 1864 p. 52 sqq.) erroris tam immanis, ut uel hanc ob causam Klotzii sententia in dubium uocari debeat. Argumentum uero ad defendendam conclusionem illam Klotzius non potest proferre (scilicet praua, quam de Matritensi habet, opinione excepta) nisi unum: Dicit enim (p. LXXII sq.) illum uersum I 4, 86ª — iniuria ab editoribus e contextu remotum esse. Neque enim uersum interpolationem sapere, neque perspici posse, quomodo et unde in Matritensem inrepserit. Itaque cum genuinus ille uersus in Matritensi legatur, in codice autem a Politiano adhibito non exstiterit, nihil restare, nisi ut coniciamus librum a Politiano collatum codicis Matritensis apographum fuisse, in quo ille uersus I 4, 86ª omissus fuerit. Pendet igitur tota quaestio inde, utrum uersus I 4, 86ª genuinus sit necne. Quod cum examinamus, hoc primum consideremus necesse est uersus quales in Matritensi exstant, ferri nullo modo posse. Certe enim Statius non fuit tam ineptus, ut uersus sequentis partem extremam eandem faceret atque antecedentis neque quicquam haberet, quod eo efficeret. Itaque Klotzius ut uersum 86ª genuinum esse comprobet, dicit uersus 86 'Expectare fuit gaudet thrasymennus et alpes' tantum prima duo uocabula 'Expectare fuit' a Statio oriunda esse, reliqua autem Statii uerba intercidisse, cum librarius a medio u. 86 aberraret ad sequentem uersum huiusque alteram partem bis scriberet. Quod uel per se ueri est dissimile eam ob causam, quod Matritensis librarius, quamquam indoctissimus erat, tamen quam summa potuit diligentia exemplar suum descripsit. Plus enim centum uerba primum ipsius errore perperam scripta ipse (M^1) correxit, tum uero nonnumquam ordinem uersuum sua culpa turbatum ipse statim restituit praescriptis litteris 'b a', 'c a b' (I 1, 37, 38, III 1, 172, 173, 174, III 2, 134, 135) atque uel singulorum uerborum ordinem a semet turbatum restituit:

I 3, 48 labor modis **M**, modis labor **M**[1], III 5, 55 recedit corde **M**, corde recedit **M**[1], IV 1, 35 saepe hunc **M**, hunc saepe **M**[1], V 1, 144 dextro tam **M**, tam textro **M**[1]. Tanta igitur diligentia cum Matritensis librarius usus sit, certe, si a medio uersu I 4, 86 ad sequentis uersus alteram partem aberrasset, in scribendo uersu I 4, 86[a] errorem suum intellexisset et correxisset. Ad quod argumentum accedit alterum. Cum enim lacunam statuimus, ratio postulat, ut sententia aliqua desideretur, quam in lacuna fuisse necesse est. Atque Klotzius talem fere sententiam in lacuna, quam statuit, fuisse suspicatur: '⟨sed quid tua, Gallice, facta⟩ attollam cantu'. Quam sententiam quo iure hoc loco fuisse arbitretur Klotzius, ut possimus diiudicare, totus huius loci sensus nobis considerandus est. Sunt enim omnia haec Apollinis uerba, qui uu. 61—105 Aesculapium adhortatur, ut ad Rutilium Gallicum grauissimo morbo affectum et animam iam efflaturum se conferat illique medeatur. Ne metuat Iouis fulmen. Tot enim egregias res Rutilium iam gessisse, ut Iuppiter ipse illo recreato gauisurus sit. Quod quo facilius Aesculapio persuadeat, Apollo aliquot res a Rutilio gestas enumerat additque tantas opes, quantas Gallicus parauerit, ne imperatorem quidem exspectare ausum esse. Quodsi pergit Apollo illis factis gaudere uel eorum animas, qui in clarissimis Romanorum proeliis inter pugnantes fuerint, hanc sententiam cum iis quae praecedunt artissime cohaerere neque quicquam in sententiarum conexu desiderari facile concedes. Klotzius autem inter hanc sententiam et illas talem fere sententiam fuisse putat: 'sed quid tua, Gallice, facta attollam cantu?' Sed diligenter est obseruandum Apollinem haec omnia Aesculapio eam ob causam dicere, ut ei persuadeat, ut Rutilio medeatur, qua de causa neque uerbis, quae praecedunt, Rutilium sustulit cantu neque hoc loco sane de cantu, quo Gallicum celebret, cogitat. Quam rem siquis ita explicabit, ut dicat quaecumque Apollo loquatur, cantu eum dicentem facere poetam, quae explicatio mihi quidem non placet, nihilominus sententia, quam hoc loco fuisse Klotzius arbitratur, ferri nequit. Dicit enim Apollo in iis

quae sequuntur (u. 89 sqq.) tempus non suppetere ad celebrandas omnes ceteras res a Rutilio gestas. Quod sane non diceret, si iam antea dixisset non esse opus Gallici facta cantu attollere. Vnde manifesto apparet non solum uerba, quae fere inserenda esse Klotzius putauit, ab hoc loco abhorrere, sed etiam quae in uersu 86[a] leguntur 'attollam cantu.' Itaque uersus 86 integer qualis traditus est retinendus est, praesertim quod eum cum iis quae praecedunt artissime cohaerere uidimus; uersus 86[a] autem emblema est. Quod eo facilius mihi persuasi, quia Matritensis interpretamentis interpolationibusque, quae ex exemplari suo librarium descripsisse ueri est simillimum, non prorsus caret. Nam uel in primo Siluarum uersu in Matritensi scriptum est 'sedes moles', ubi 'sedes' non genuinum, sed uocabuli 'moles' interpretamentum esse manifestissimum est. Tum uero in Matritensi exstant nonnullae lectiones ab ipso Matritensis librario (**M**[1]) in margine adscriptae, quae uiri alicuius docti sapientiam produnt et ab hoc in Matritensis exemplari margini appositae fuisse atque inde a Matritensis librario nullo iudicio adhibito descriptae esse uidentur:

I 6, 11 eurus **M**	ł eous **M**[1] *in margine*
II 2, 4 bromio **M**	bromo **M**[1] *in marg.*
II 2, 26 mira **M**	mirum **M**[1] *in marg.*[1])

Has lectiones 'eous' pro 'eurus', 'bromo' pro 'Bromio', 'mirum' pro 'mira' coniecturas satis elegantes, etiamsi superuacuas, et 'sedes' (I 1, 1) interpretamentum rectum esse nemo negabit. Fortasse Poggius uel Nicolaus Niccoli, quem Siluarum codicem per quattuordecim fere annos domi suae tenuisse supra (p. 25) uiderimus, hoc interpretamentum illasque coniecturas in Matritensis exemplari adscripsit. Idem uir doctus eodem modo quo I 1, 1 'moles' uerbo 'sedes' interpretatus est, hoc loco uerbum

1) Reliquae huius modi lectiones quae sunt in Matritensi:

II 3, 55 umbris **M**	ł umeris **M**[1] *in marg.*
IV 1, 23 aris **M**	astris **M**[1] *in marg.*

III 3, 114 uultibus et sibimet similis **M**, ubi 'uultibus' interpretamentum esse manifestum est, ad hanc rem nihil ualent, quia Politianus eas in codice antiquo fuisse testatur.

'laudem' (u. 85) uerbis 'attollam cantu' in exemplaris, unde Matritensis descriptus est, margine adnotatis accuratius explicauisse uidetur (id quod Curtius Wachsmuth inuenit et benigne mecum communicauit). Quae uerba dimidiam fere hexametri partem efficientia et forte paulo magis infra quam debebant scripta cum legeret Matritensis librarius, quanta erat ignorantia, ea uersus alicuius post u. 86 sequentis initium esse ratus, cum alteram huius uersus partem desideraret, hanc eandem esse putauit atque antecedentis et uerba 'gaudet thrasymennus et alpes' semel scripta bis sibi scribenda esse opinatus est. Itaque quod Klotzius negat perspici posse, quomodo et unde u. 86[a] in Matritensem inrepserit, cum librarius multo indoctior fuerit, quam ut quicquam nouaret, nihil ualet. Videmus enim, quam facile fieri potuerit, ut post uersum 86 inreperet uersus 86[a], quo in sententiarum conexum nihil omnino offensionis praebentem sententia illata est ad hunc locum prorsus inepta.

Politianus autem ille uir doctissimus cum uerba 'attollam cantu', quae in margine codicis Poggiani alia manu adscripta fuisse uidentur, legeret, sane in eundem illum miserum errorem atque inscius iste Matritensis codicis librarius non incidit, sed uerba illa ab aliquo addita esse cum intellexisset, suo iure ad editionis principis uersum 86[a] adscripsit: 'hic versus deest ĩ libro uetustissimo poggij qui e germania in Italiã ẽ relatus'.

Apparet igitur perperam Klotzium contendisse Politianum librum illum a Poggio in Italiam missum, quem se contulisse ille testatur, non contulisse. Atque cum aliquantus lectionum numerus, quas in codice Poggiano fuisse Politianus testis est, in Matritensi secus legatur, quin etiam totus uersus in Matritensi exstet interpolatus qui Politiano teste in Poggii libro non fuit, manifesto apparet Matritensem non esse codicem a Poggio in Italiam missum, sed nihil nisi apographum illius.

Quod aliis etiam argumentis egregie confirmatur. In eis enim lectionibus, quas ex Poggii codice se prompsisse Politianus testatur, insunt, quales non aliunde nisi ex eodem codice, ex quo Matritensis exaratus est, descriptae esse possunt.

I 2, 147 enim, ubi in libro Corsiniano impressum legitur

'uiridis', Politianus suprascripsit 'āt uł nitidis', quae lectio unice uera est. M autem et apographorum consensus praebent lectionem prorsus falsam 'uiridis'. Quam in lectionem uocabulum 'nitidis' haud facile potuit corrumpi nisi scriptura illa Gothica, quae post duodecimum fere saeculum adhibebatur. Atque cum in Matritensis exemplari persaepe 'n' pro 'u' legi potuisse supra (p. 9 sq.) uiderimus, et litterae 't' et 'r' in nulla scriptura facilius inter se commutari potuerint quam in Gothica illa (cf. Wattenbach 'Anl. z. lat. Pal.' p. 61), qua Matritensis exemplar exaratum fuisse uidimus, apparet corruptelam illam quae in Matritensi inest, eo ortam esse, quod uocabulum 'nitidis' in Matritensis exemplari tam neglegenter scriptum fuit, ut 'uiridis' quoque legi posset. Iam uero quoniam Politianus testatur 'āt uł nitidis', non 'āt nitidis', qua re uetamur arbitrari in codicem, quem Politianus adhibuit, lectionem 'nitidis' coniectura inrepsisse, qualem Domitius fecisse uidetur qui recte scripsit 'nitidis', quid est manifestius quam Politianum contulisse eundem illum codicem in quo 'nitidis' ita scriptum fuisse modo uidimus, ut etiam aliter legi posset, i. e. codicem, ex quo Matritensis est descriptus?

Accedunt alia argumenta: IV 3, 81 Matritensis habet lectionem 'scruitusque', apographa autem, cum librarii lectionem Matritensis sensu carere uiderint, praebent 'structusque'. Verum autem sine dubio nihil est nisi 'seruitusque'. Quod uocabulum in illud quod in Matritensi est monstrum 'scruitusque' ut mutaretur, certe effectum est scriptura exemplaris illius, unde Matritensis fluxit, quia 'c' et 'e' in scriptura Gothica interdum facillime inter se commutari potuerunt (cf. p. 21). Iam accurate considera quaeso, quae ad editionis principis uersum 'Sed grates ego strictiusque tanti' Politianus adscripserit. Postquam enim supra uocabuli 'ego' litteram 'e' scripsit 'a', in dextro margine adscripsit: '⌊.Do.⌋ strictus atque tanti ẽ | poggi v. lib. | Sic † struitusque tanti est | c̊ seruitus'. Quae omnia atque uel uerba typis impressa Politianus postquam lineis per uerba ductis deleuit, in margine sinistro haec adscripsit: 'Sed grates ago seruitusque tanti est ⌊.pog.⌋'. Ex quibus apertissime

elucet in codice, quem Politianus contulit, uocabulum 'seruitusque' ita scriptum fuisse, ut multo facilius 'struitusque' legi posset[1]). Cum uero in Matritensis exemplari uocabulum 'seruitusque' ita scriptum fuisse uiderimus, ut facilius 'scruitusque' legi posset uel 'struitusque', quod, quoniam in illo exemplari 'c' et 't' litteras inter se simillimas fuisse uidimus, idem est, dilucidissime apparet Politianum eundem codicem contulisse quem Matritensis librarius descripsit. An quis Klotzio credet Politianum contulisse codicis Matritensis apographum tam mire scriptum, ut lectio genuina, quamquam praua ex Matritensi erat descripta, nihilominus e litterarum ductibus erui posset, modo quis ut Politianus illis dinoscendis magnopere operam daret?

✓ Addo aliud. V 3, 219 Matritensis exhibet lectionem aperte corruptam 'Quam ıuus', apographorum librarii scripserunt 'Quamuis', quae lectio uera esse nequit. Politianus autem ad editionis principis lectionem 'Qãuis ille dies' in margine sinistro adscripsit: '⌊āti.⌋ (= *antiquus codex*) Quam τuus ⌊.c̊. tuisque⌋ | ⌊.Do.⌋ Qualis et'. Vollmer igitur qui scripsit 'quam ums A*' male errauit in conferendi negotio. Illos litterarum ductus a Politiano scriptos cum contemplamur, fieri non potest, quin miremur, quod Politianus litteram τ uncialem scripsit, qua nusquam alibi usus est. Nam Vollmer, qui nonnullis locis e Politiani notis 'τ' attulit (IV 1, 25 hτ̃, IV 3, 106 hτ̃), non uera narrauit. Atque in illum litterae τ ductum cum accuratius animum aduertimus, uidemus magis pictam esse quam scriptam. Depinxit igitur Politianus litteram τ ex codice illo quem contulit. Illa autem litterae 't' forma cum sit scripturae uncialis uel semiuncialis uel minusculae uestustae neque post duodecimum fere saeculum in librariorum usu fuerit, non alibi nisi in codice uetustiore quam ipso Matritensi exstare potuit, nequaquam in Matritensis codicis apographo. Cum uero ex Matritensis corrupta lectione

1) Peruerse Krohnius ap. Vollm. p. 42 dixit hoc loco Politianum errasse uideri; quod uir doctus certe non dixisset, si accurata huius loci collatio ei praesto fuisset. Quamquam ne unus quidem ex eis, qui adhuc contulerunt, Politiani uerba ad hunc locum adscripta satis accurate dinouisse uidetur: cf. Klotz. p. LIV.

'ιuus' uideamus in Matritensis exemplari uocabulum 'tuus' ita scriptum fuisse, ut, quid sibi uellet, posset dubitari, atque cum Politianus idem uocabulum, immo eandem litteram in codice quem contulit satis mire scriptam fuisse testetur, nihil est certius nisi Matritensis librarium et Politianum unum eundemque codicem adhibuisse, h. e. codicem Poggii. Videmus igitur ex Politiani testimonio librarium a Poggio prope Constantiam conductum litterae τ ductum sic fere scriptum in uetusto codice a Poggio reperto inuenisse et, cum non intellegeret, magis depinxisse quam descripsisse. Itaque in hac Politiani nota praesto est uestigium ductus litterarum illius uetusti codicis a Poggio reperti a librario Poggii memoriae traditum, quod, si nihil nisi Matritensis eiusque apographa praesto essent, obliuioni datum foret.

Ex his quidem manifestissimum fit ab omni dubitatione remotum esse quod antea demonstraui, atque si forte cui ante haec extrema argumenta dubitationis aliquod uestigium remansit, eam omnem his tribus Politiani testimoniis radicitus euelli oportet: est igitur re uera Matritensis nihil nisi codicis Poggiani apographum, et Politianus ipsum illum codicem a Poggio in Italiam missum contulit.

Itaque lectiones illae a Politiano ex codice prope Constantiam exarato et a Poggio in Italiam misso, qui fatorum iniuria perisse uidetur, descriptae una cum Matritensis lectionibus ad Siluarum uerba constituenda adhibendae sunt. Atque ubi a Matritensi discrepant, in uniuersum eis maior fides est habenda, quoniam Politianum illum uirum doctissimum in singulis codicis lectionibus excutiendis minus saepe errasse consentaneum est quam Matritensis librarium indoctissimum in toto codice describendo.

Perperam igitur Klotzius egit, quod Politiani notas in Siluarum contextu constituendo non adhibuit et ab apparatu critico editionis suae exsulare iussit.

Verum praeter illas nonaginta unam lectiones A*, quas e Poggiano codice se prompsisse dilucidis uerbis Politianus testatur, multo plures uir doctus ille in exemplari Corsiniano adnotauit, quas ex eodem fonte se hausisse apertis uerbis non dicit. Quarum aliquot signo ‘Do.’ uel ‘D.’ notatae sunt, quo signo eas ex editione Domitiana depromptas esse Politianus testatur, minor numerus insignitus est nota ‘$\overset{e}{c}$’, quam ‘$\overset{e}{c}$’, non ‘$\overset{c}{c}$’ esse apparet e Politiani nota ad IV 6, 43 adscripta: ‘ego $\overset{e}{c}$’, ubi ‘^{e}’ eodem ductu scripta est quo uocabuli ‘ego’ littera ‘e’. Atque quid illa nota ‘$\overset{e}{c}$’ significet, apparet e notis ad IV 2, 40 et IV 6, 43 adscriptis: ‘ego $\overset{\circ}{c}$’, h. e. ‘ego conieci’. Igitur ‘$\overset{\circ}{c}$’ est ‘conieci’[1]). Hac nota ‘$\overset{e}{c}$’ uel ‘ego $\overset{\circ}{c}$’ Politianum coniecturas suas indicasse consentaneum est. Quod mirum in modum Klotzius p. LII negauit, quia etiam lectiones cum editione Domitiana consentientes inueniantur ita notatae itemque lectiones, quae quin in libro Poggiano fuerint, dubium non sit. Itaque quid illud signum sibi uelit, Klotzio non liquet. Sed cum Politianus in editione principe lectionem inueniebat tam aperte corruptam, ut, quid uerum esset, nemo non statim conicere posset, uelut IV 3, 11 et 13, ubi ‘quis’ impressum in ‘qui’ corrigendum esse quiuis primo obtutu intellegit, ueri est simillimum Politianum ueram lectionem ex ipsius ingenio statim restituisse neque ab editione Domitiana auxilium petiuisse. Alterum autem Klotzii argumentum cur prorsus nihil ualeat, infra uidebimus. Longe autem plurimae lectiones a Politiano in exemplar Corsinianum relatae, quarum Baehrensius in editione sua quadringentas fere attulit, quarumque numerum minimum bis tantum esse H. Nohl ‘Wochenschrift f. klass. Philologie’ II (1885) col. 49 affirmat, nulla eiusmodi nota sunt insignitae. Exsistit igitur quae-

1) Ceterum quod Klotzius p. LII dixit Politianum etiam ‘c^{0}’ scripsisse et ‘ego c^{0}’, et nudum ‘c^{0}’ uix posse discerni a ‘c^{e}’, errauit. Duobus enim illis locis modo laudatis solis Politianus scripsit ‘ego $\overset{e}{c}$’, nusquam alibi, et ubique scriptum est ‘$\overset{e}{c}$’, numquam ‘c^{0}’. littera ‘^{e}’ autem suprascripta ubique litterae ‘o’ est dissimillima ita ut numquam cum ‘o’ possit commutari.

stio, unde hae lectiones, de quarum origine nihil memoriae tradidit Politianus, fluxerint.

Qua de quaestione multum inter uiros doctos certatum est. Primus de hac re egit H. Nohl in dissertatione 'Quaestiones Statianae' anno 1871 Berolini emissa et ad eum peruenit finem, ut statueret omnia nullo insignita additamento Politianum in eodem uetusto codice inuenisse (p. 31). Quem secutus Baehrensius notis A (hoc enim signo notas insigniuit, de quarum origine Politianus nihil diserte tradidit) eodem modo quo notis A* ad Siluarum uerba constituenda usus est. At Goetzius in programmate Ienensi cui inscripsit 'De Statii Siluis emendandis' hieme 1884/85 publici iuris facto Baehrensii apparatu critico nisus suspicatur notas A non esse petitas e codice Poggiano, sed 'si aliorum non sint, adscriptas esse a Politiano tamquam commentariorum, quos pollicitus erat, fundamentum'. Quam sententiam et Nohlius 'Wochenschr. f. klass. Philol.' II 48 sqq. improbauit et V. Lundstroem in dissertatione 'Quaestiones Papinianae' Upsalae 1893. qui contendit notas A non aliunde fluxisse nisi e codice 'Sangallensi', h. e. Poggiano, et editione Domitiana, ipsius autem coniecturas Politianum non inscripsisse nisi signo addito. Eodem anno 1893 F. Skutschius in ann. Fleckeisen. uol. CXLVII p. 469 sqq. ad eam perductus est opinionem, ut putaret, 'notas A esse uastam congeriem lectionum e fontibus diuersis a Politiano haustarum, cum ex Sangallensi et Laurentiano tum ex ipsius Politiani ingenio' (p. 477). Similiter Vollmero, postquam exemplaris Corsiniani tabulas photographicas Heidelbergenses contulit, dubium non est (p. VII edit. a. 1898 Lips. typis Teubn. impr.), quin omnes notae A nullius sint momenti, nisi codicibus confirmentur. Klotzius autem, qui in dissertatione sua 'Curae Statianae' 1896 p. 67 Skutschii sententiam laudauit et ad eam confirmandam nonnulla exempla attulit, in editione quoniam recuperato ipso 'codice Poggiano' Politiani notas nullius pretii esse demonstrauisse sibi uisus est (cf. p. LXXIII) quaestionem illam, unde notae A manarint, accuratius persecutus non est. Satis enim habuit p. LVIII sqq. trecentos fere locos attulisse, quibus notae

A contra editionem principem (a) et Domitianam (c) cum Matritensi concinunt, quas lectiones fere omnes ex Poggii libro descriptas esse apparet. Praeterea Klotzius de notis A nihil fere egit nisi quod p. LXXI sq. duodeuiginti notas proposuit, quas Politiani coniecturas esse sibi persuasit. De ceteris autem huius quaestionis rebus se Skutschio in uniuersum assentiri p. LXVIII dicit.

Iam cum consideramus, quidnam uiri docti illi, qui de notis A inter se certarunt, effecerint, uidemus, quamuis multa de hac quaestione satis implicata scripta sint, nihilominus ad Siluarum uerba restituenda illos omnes fere prorsus nihil fructus attulisse. Ii enim, qui notas A omnes e Poggiano codice descriptas esse contenderunt, rectissime refutati sunt, qui uero notas A uastam esse congeriem lectionum, de quarum origine nihil constaret, statuerunt, hoc unum concedere coacti sunt in Politiani notis nullo signo notatis inesse lectiones, quae non aliunde nisi e codice manu scripto manare potuerint (cf. Skutsch, l. l. p. 470 sq., Klotz p. LIII). Sed quaenam notae A e Poggii codice sint depromptae, nemo adhuc uirorum doctorum explorare potuit.

Tantopere igitur cum quaestionem illam uiderem desperatam, certius iudicium mihi parare studui omnibus notis A, quantum editae erant a Baehrensio, Skutschio, Vollmero, cum Matritensis codicis lectionibus comparatis. Hac comparatione instituta inueni quadringentarum fere notarum A, quae editae erant, ducentas uiginti quinque fere cum Matritensi ad litteram consentire, in his octoginta uel in falsis lectionibus, centum et septuaginta autem a Matritensi discrepare. Has, quae a Matritensi recedunt, notas cum editione Domitiana contuli et earum maiorem partem, dico nonaginta fere, cum Domitii lectionibus prorsus congruentes inueni ita ut has lectiones ex editione Domitii a Politiano descriptas esse manifestum sit. Quam rem nemo uirorum doctorum, qui de notis A egerunt, satis accurate obseruauit, neque id sine detrimento. Namque de origine multarum lectionum a Politiano signo non addito

adscriptarum, quae, unde depromptae sint, adhuc in dubio remansit, hac ratione certam nanciscimur notitiam. Velut infelicissimae illae coniecturae, quas Politianus ad IV 8, 59 sqq. adscripsit quasque Politianum siue excogitasse siue aliunde adsciuisse Skutschius p. 475 putat: 'his' (u. 60) pro 'hos' et 'pulsate' (u. 72) pro 'pulsare', non Politiani sunt, sed Domitii; solum 'intrate' lectio a Politiano scripta apud Domitium non exstat, sed cum Domitii lectio 'intrare' cum sequente uerbo 'pulsate' non concordet, Politianus uitium typothetae, qualibus editio Domitiana non caret, subesse ratus in describendo correxisse uidetur. Tum uero quod Skutschius l. s. Politiani notam ad V 3, 181 adscriptam 'halis' ita explicauit, ut diceret Politianum Domitii lectionem 'alis' aspiratione male addita in exemplar suum transtulisse, egregie errauit ille uir doctus. Exstat enim eadem lectio 'halis', quam Politianus adscripsit, in Domitiana quoque editione. Verum quin Skutschius in Domitii editione quam adhibuit lectionem 'alis' inuenerit, non dubito. Neque enim eadem editione Domitiana Skutschius usus est quam Politianus contulit. Duae enim Siluarum editiones eodem anno MCCCCLXXV Romae a Domitio publici iuris factae sunt: altera Statii omnia opera complectens, primo loco Thebaidem cum commentario Placidi Lactantii, tum Achilleidem cum commentario Francisci Mataracii (Maturantii), denique Siluas cum commentario Domitii Calderini; emissa est calendis sextilibus anni MCCCCLXXV et typographi nomine caret. Quam 'charactere nitido' esse Orlandi 'Origine e progressi dell' arte impress. dall' anno 1457—1500' Bononiae 1722 p. 72 praedicat; eadem perrara esse in Statii editione Bipontina 1785 p. XV dicitur. Cuius editionis exemplum anno 1483 Venetiis typis exscriptum in uniuersitatis Lipsiensis bibliotheca asseruatur, quo uti mihi licuit. Altera autem Siluarum editio a Domitio curata solum Siluas continet, emissa est idibus sextilibus anni MCCCCLXXV, typis expressa ab Arnoldo Pannartio. Additae sunt notae 'in Sapphonem, Ouidii et Propertii loca obscuriora'. Hac altera editione uiri docti, qui adhuc de Po-

litiani notis egerunt, usi esse uidentur. Tituli enim quoscumque Klotzius p. LVIII sqq. ex editione Domitiana attulit, maiusculis litteris impressi sunt, quibus omnes titulos in editione Pannartiana expressos esse amicus quidam meus mecum communicauit, qui editionis typis Pannartii impressae exemplar Gottingense meum in usum inspexit; in ea autem Domitii editione, quae est sine typographi nomine, titulos omnes litteris minusculis impressos esse et ex exemplari anno 1483 diligentissime ut uidetur ex ea typis exscripto apparet et ex editionibus annis 1490 et 1494 Venetiis impressis[1]), quae ex eadem manauerunt. Praeterea autem editionis Pannartianae tituli a Klotzio allati his locis discrepant a titulis editionis nomine typographi carentis:

I 2 tit. VIOLANTHILLAE	Klotz., uiolātillae
II 2 tit. SVRRENTINVM	Klotz., Surentinum
III 1 tit. SVRRENTINVS	Klotz., Surentinus
III 2 tit. METLI	Klotz., Metii
IV 2 tit. EVCHARISTICON	Klotz., eucaristicon
IV 7 tit. MAX: IV.[2])	Klotz., Maximum Juniū
IV 8 tit. IVLIVM	Klotz., Julliū

Neque solum in titulis, uerum etiam in ipso uerborum contextu editio Pannartiana saepius recedit ab editione typographi nomine carente. Hos enim exscripsi locos quibus lectiones **c** a Klotzio allatae a lectionibus, quas in editione Domitiana typographi nomine non exstructa exstare ex trium illarum editionum Venetarum consensu apparet, differunt: I 2, 60 deprenso Kl., deprehenso, II praef. 31 consyderaremus Kl., cōsideraremus, III 5, 46 ilicitas Kl., iliacas, III 5, 54 reatae Kl., natae, IV 6, 35 arcus Kl., arctus, IV 6, 52 elee Kl., eleae, IV 7, 55 torani Kl., troiani, V 1, 60 babilonis Kl., babylonis, V 1, 224 omnes Kl., amnes, V 2, 81 iussat Kl., iuuat, V 2, 121 haut Kl., haud, V 5, 58 rependit Kl., reprēdit. Videmus igitur haud raro Domitii editionem a Pannartio expressam discrepare ab editione, in qua typographi nomen deest. At utra Domitii editione

1) etiam hae editiones in uniuersitatis Lipsiensis bibliotheca asseruantur.
2) sic etiam in exemplari Gottingensi legi ab amico comperi.

Politianus usus sit, uel ex V 3, 181 intelleximus, ubi 'halis' non aliunde prompsisse potest nisi ex ea Domitii editione, quae typographi nomine caret. Quod aliis argumentis confirmatur. V 2, 48 enim Skutschius miratur, quod Politianus lectionem Domitii 'nemeea' tamquam ipsius coniecturam attulerit addita nota 'ͤc'. At quoniam Domitii editio, quae sine typographi nomine est, 'nemea' exhibet, non 'nemeea', apparet Politianum hac Domitii editione, non ea, quam Skutschius adhibuit, inspecta ipsum lectionem 'nemeęa' excogitasse. Sed multo certiora argumenta praesto sunt. Tribus enim eorum, quos modo attuli, locis Politianus aperte, quas lectiones in editione Domitiana inuenisset, dixit: II praef. 31 Do. cōsideraremus, IV 6, 52 eleę.Do., V 5, 58 .Do. Reprēdit. Hae lectiones cum ita in ea Domitii editione exstent, a qua typographi nomen abest, in Pannartiana autem Domitii editione longe aliae inueniantur (consyderaremus, elee, rependit), manifestissimum est Politianum adhibuisse Domitii editionem typographi nomine carentem. Male igitur uiri docti in Politiani notis cum Domitii lectionibus conferendis adhuc egerunt, quod editione a Pannartio impressa (aut fortasse etiam exemplo ex altera editione parum diligenter exscripto) usi sunt. Vbi enim Domitii lectio, quam Politianus signo non addito e Domitiana editione prompsit, in Pannartiana editione alia est atque in altera, fieri non poterat, quin Politiani coniecturam esse putarent, quae tamen lectio e Domitii editione descripta est.

Illarum lectionum a Politiano nota non addita e Domitii editione depromptarum quamquam multae sunt sine dubio uerae, qua re quis ad eam opinionem perduci potest, ut illas in Poggii quoque codice Politianum inuenisse arbitretur (cf. Lundstroem p. 19), tamen sunt quas nihil nisi Domitii coniecturas esse appareat, uelut IV 3, 87 'putorem' pro 'pudorem', V 3, 36 'accliuis' pro 'adclinis'. Inde autem quod eiusmodi lectiones aperte falsas Politianus ex editione Domitiana in exemplar Corsinianum transtulit neglectis Poggiani codicis lectionibus uerissimis, concludamus necesse est non eodem tempore, quo ueteris codicis lectiones, illas

Domitii coniecturas in exemplar Corsinianum a Politiano relatas esse. Quid enim ueri est dissimilius quam Politianum uirum illum litteris eruditissimum, postquam in Poggii codicem incidit, quem unicum omnium Siluarum codicum fontem esse ipse in subscriptione dicit, in 'corrigendo' exemplari Corsiniano e Domitii editione lectiones falsas inscripsisse neglectis ueteris codicis lectionibus, quas ueras esse primo obtutu apparet?

Quae conclusio aliis argumentis egregie confirmatur. Earum enim lectionum, quas ex editione Domitiana se prompsisse Politianus signo 'Do.' uel 'D.' adscripto testatur, triginta quattuor cum Matritensi prorsus concordant. Quas hic propono: I 2, 128 Do Inda **P** (= *Politianus*), inda **M**, I 2, 236 .Do. in agmine **P**, in agmine **M**, I 3, 36 Do uena **P**, uena **M**, I 3, 24 Do. amnis **P**, amnis **M**, I 4, 58 Do. iuxta **P**, iuxta **M**, I 4, 74 .Do. Permeruit **P**, permeruit **M**, I 6, 46 .Do. quin **P**, quin **M**, II 1, 160 Do munera **P**, munera **M**, II 1, 211 .Do. terris **P**, terris **M**, II 2, 82 .Do. tuus **P**, tuus **M**, II 2, 90 Do monte **P**, monte **M**, II 4, 3 .Do. murmura **P**, murmura **M**, II 4, 15 Do nusquam **P**, nusquam **M**, II 6, 30 Do. cauentem **P**, cauentem **M**, II 6, 79 .D. uerenda **P**, uerenda **M**, III praef. 5 .Do. fideliter **P**, fide liter **M**, III 2, 101 .Do. Isi **P**, Isi **M**, III 2, 121 .Do. et in assÿrias **P**, et massirias **M**, III 4, 72 .Do. timet **P**, timet **M**, III 5, 44 c̊ .D. Heu! ubi **P**, heu ubi **M**, IV 2, 40 Do. Ipsum ipsum **P**, ipsum ipsum **M**, IV 3, 138 .Do. teperet **P**, teperet **M**, IV 5, 16 .D. lyeus **P**, Lyaeus **M**, IV 5, 57 uocibus et Do **P**, uocibus et **M**, IV 9, 50 me .D. **P**, me **M**, V 1, 20 .Do. tūc **P**, tunc **M**, V 2, 74 .D. tenēs **P**, tenens **M**, V 3, 92 .D. seno **P**, seno **M**, V 1, 254 do uenit **P**, uenit **M**, V 3, 168 .D. laris **P**, laris **M**, V 3, 273 .D. rettulit **P**, retulit **M**, V 3, 278 .Do. Si **P**, Si **M**, V 3, 290 D. Quę **P**, quae **M**, V 5, 12 .D. planctibus **P**, planctibus **M**. Addo V 1, 189, ubi ad principis editionis lectionem falsam 'De', quam Domitius quoque posuit, Politianus adscripsit 'c̊ Da', quam eandem lectionem Matritensis habet, et V 3, 24, ubi eodem modo Pol. scripsit 'c̊ tu', quod Matritensis quoque exhibet. Tantum igitur lectionum

numerum cum Politianus e uiri docti aequalis doctrina prompserit, paucas etiam ex ipsius ingenio, quas omnes, si tum, cum illas notas in exemplari Corsiniano adscripsit, Poggii codex ei praesto fuisset, quin in illo inuenturus fuerit dubium non est, manifestissime apparet Politianum tum, cum illas notas scripsit, Poggii codicem nondum repperisse[1]).

Cui rei multum lucis infertur Politiani ipsius epistula Kalendis Aprilibus anni MCCCCLXXXXIV ad Philippum Beroaldum data[2]), qua Politianus cum Beroaldo communicauit adnotationes suas quas ipse 'adulescens uiuente adhuc Domitio' (qui anno 1478 mortuus est) in marginibus domestici codicis adscripsisset. Quas cur adscripserit curque cum Beroaldo communicet, ipse in epistulae exordio haec dicit: 'Certiorem me per litteras iam diu multi fecerunt: venisse istuc ad vos quendam: qui nostras adnotationes venditet: in Statii siluulas: easque se iactet: ex nostris autographis descripsisse. Puto esse autem: non quas me praelegente: studiosi exceperunt: sed quas ego adulescens viuente adhuc Domitio: marginibus domestici codicis adscripseram: videlicet offensus iam tum: quod multa ille parum perspecte prodidisset: quae fere omnes tamen quasi caelitus demissa mirabantur. Quare visum est adnotationes istas qualescumque sint: his ad te litteris: quasi quibusdam characteribus insignire: ne vel aliena forte mihi tribuantur: vel propria subripiantur'. e. q. s. Illas adnotationes easdem esse quae in exemplari Corsiniano praesto sunt, omnes quantum uideo uiri docti adhuc crediderunt. cf. Otto Mueller 'Quaestiones Statianae' Berolini 1861 p. 4 adn. 2, Skutsch, l. l. p. 481/82. Idem nuperrime Vollmerum Klotzio persuasisse (cf. Klotz. p. LIV, LXX) magnopere miror.

1) Idem quod Skutschius non conclusit, magnopere miror. Attulit enim ille p. 472/3 quinque lectiones nota 'Do.' uel 'D' insignitas, quas in Poggii codice exstitisse e Matritensis testimonio constat, atque adnotauit (n. 9): 'eiusmodi multo plura afferre poteram, ubi Politianus non testatur nisi ex Domitii editione, quod quin Sangallensis habuerit dubitari nequit'. Quid autem huic rei faciat, ignorat uir doctus.

2) Politiani Opera, in aedib. Ascensianis 1512, Epist. VI, fol. XXXV sqq.

Inter adnotationes enim illas Politianus plus quadraginta locos[1]) enumerat, quos in marginibus domestici codicis aliter atque Domitius explicauerit: I praef. 12, ib. 12, I 1, 7, I 1, 28, I 1, 100, I 1, 95, I 1, 104, I 2, 6, I 2, 112, I 2, 228, I 2, 216, I 3, 6, I 3, 7, I 3, 31, I 3, 46, ib. 46, I 3, 100, I 4, 93, I 5, 4, I 5, 41, I 5, 49, I 6, II 2, 121 sqq., II 3, 47, II 4, 30, II 5, 27 sq., II 7, 50, II 7, 58, II 7, 59, II 7, 61, II 7, 62, III 1, 44/45, III 1, 151, III 1, 153, III 2, 40, III 4, 41, V 1, 58, V 1, 83, V 3, 87, V 3, 93, V 3, 273, V 4, 8. Accedit locus uitae Statii a Domitio conscriptae et Siluis adiunctae, ubi Statius a Iuuenale circulator taxari dicitur, id quod se non credere Politianus dicit. Praeterea Politianus in epistula plus quinquaginta locos enumerat, quibus in adnotationibus Domitii lectiones reiecerit aliasque proposuerit: I 1, 100, I 1, 103, I 1, 107, I 2, 144, I 2, 135, I 3, 70, I 3, 74, I 3, 84, I 4, 25, I 4, 62, I 4, 93, I 5, 4, I 5, 15, I 5, 40, I 5, 41, I 6, 66, II 1, 64, II 1, 72, II 1, 88, II 2, 46, II 4, 14, II 7, 14, III praef. 10, III 1, 160, III 3, 32, III 3, 76, III 4, 70, III 4, 81, III 5, 22, IV 3, 59, IV 3, 20, IV 3, 81, IV 5, 39, IV 5, 48, IV 6, 43, IV 6, 39, IV 6, 52, IV 7, 55, IV 9, 40, IV 9, 47, V 1, 33, V 1, 92, V 1, 188, V 1, 189, V 2, 48, V 2, 131, V 2, 149, V 3, 14, V 3, 219, V 5, 8, V 5, 46, V 5, 68, V 5, 84. Quas adnotationes a Politiano in marginibus domestici codicis adscriptas non esse easdem quae in exemplari Corsiniano sunt, manifesto inde apparet, quod illae plus quadraginta locorum explicationes in Corsiniano libro non inueniuntur a Politiano adscriptae. Nonnullis quidem locis adnotati sunt explicandi causa scriptorum ueterum loci, uelut I praef. 12, I 1, 103/4, I 2, 6, quibus extremis locis eidem auctores afferuntur quos Politianus in epistula sua affert, sed scripti sunt alia manu, non a Politiano. Longe plurimis autem locis, quos in domestico codice se explicauisse Politianus Beroaldo scripsit, ne alia quidem manu explicationes additae sunt.

Illis autem explicationibus cum Politianum ea, quae Domi-

---

1) quorum numeros ideo affero, quod Politianus, ut tum moris erat, eos non indicauit; quo factum est, ut illi loci in Politiani epistula difficillimi sint ad inueniendum. hac difficultate uiri docti deterriti esse uidentur, ne paulo diligentius hanc epistulam legerent.

tius in editionis suae commentario scripserat, impugnasse Domitii commentarium conferens inuenerim, suspicio mihi orta est illas notas in Domitianae editionis exemplari Politianum adscripsisse. Hoc, quod suspicatus sum, aliis argumentis certum fit. Namque de II 7, 14 Politianus Beroaldo scripsit: 'In Lucani Genethliaco duos ita versiculos corruptos integramus: etsi qua patet: aut diem recepit: sertis mollibus expleatur vmbra'. Qui uersus cum in editione principe easdem habeant lectiones, quas Politianus se restituisse dicit, in Domitii autem editione pro uerbis 'patet aut' typis expressum legatur 'paterā', apparet Politianum illa uerba se 'integrare' dicere non potuisse, nisi eam correxisset editionem, in qua sola uerborum contextus corruptus erat, i. e. Domitianam. Deinde de III 1, 160 Politianus haec in epistula scripsit: "Verbum quoque 'degenerauit' in suum locum restituimus: in quem scilicet illud subierat 'dedignatur'." Domitiana editio cum exhibeat 'dedignatur', editio princeps autem 'degenerabit', quem ad locum Politianus in exemplari Corsiniano nihil adscripsit, apparet notam illam, cuius in epistula mentionem facit, Politianum in editionis Domitianae exemplari adnotasse. Idem ualet ad I 1, 100, I 5, 40, III 5, 22, quibus locis se Domitii lectiones reiecisse aliasque restituisse dicit; cum enim lectiones, quas se restituisse testatur, eaedem in editione principe legantur typis expressae, Politianus illas se restituisse dicere non potuit, nisi notas, de quibus in epistula uerba facit, non in editionem principem, sed in editionem Domitianam rettulisset. Ceterum ne his quidem locis, excepto I 5, 40, in exemplari Corsiniano quicquam a Politiano adscriptum est. Praeterea aliis quoque locis, quibus Domitii lectione reiecta aliam se proposuisse testatur, in Corsiniano libro Politianus notam non adscripsit: I 4, 25, I 4, 62, I 6, 66, II 4, 14, IV 5, 48, V 2, 131. Ab altera autem parte numerus adnotationum 'marginibus domestici codicis' adscriptarum, quas fere omnes Beroaldo se scripsisse Politianus sub epistulae finem dicit uerbis 'Fere autem sunt hactenus: quae notauimus adulescentes: in libri nostri margine', permulto

minor est quam notarum Corsinianarum. Itaque apertum est adnotationes, quas Politianus anno MCCCCLXXXXIV e marginibus domestici codicis cum Beroaldo communicauit, non easdem esse, quae in libro Corsiniano sunt, sed in Domitianae editionis exemplari aliquo adscriptas fuisse.

Ceteroquin in adnotationibus illis scribendis Politianus longe aliud consilium secutus est atque in notis in Corsiniano exemplari adscribendis. Illas enim cum in 'domesticum codicem' intulit, id se egisse testatur, ut Domitii errores, quos ille et in restituendis et in explicandis Siluarum uerbis commisisset, impugnaret adnotationibus satis uerbosis. Scripsit enim Beroaldo: 'Sed vides vt notaui locos: nam explicaui. Sane quoniam commentarios non faciebam: sed epistulam: quae meo quasi pecori notas inureret.' In Corsiniano autem libro Statii uerborum explicandorum causa Politianus prorsus nihil adnotauit. Atque maioris etiam momenti est, quod de collatione libri Poggiani, quam unicam suam operam in notis in editione principe adscribendis fuisse ipse subscriptione exemplaris Corsiniani testatur quamque ad Siluarum uerba constituenda summi momenti esse ibidem praedicat, in epistula ad Beroaldum data ne unum quidem facit uerbum.

Atque illum Poggii codicem Politianum tum, cum adnotationes in marginibus domestici codicis adscripsit, omnino nondum repperisse dilucidissime inde apparet, quod in epistula coniecturam a Domitio I 3, 84 factam 'Laciniae' eam ob causam improbat, quod sit 'contra exemplarium fidem' et quod ad IV 3, 81 Beroaldo dicit 'Sic equidem in exemplaribus inuenio'. Quin etiam ex his extremis uerbis 'in exemplaribus inuenio' elucet ne tum quidem, cum Beroaldo illam epistulam scripsit, Politianum iam incidisse in Poggii codicem illum omnium ceterorum codicum fontem. Quod et inde apparet, quod Politianus, si tum Poggii codicem iam contulisset, in Domitii lectionibus impugnandis certe lectiones illas, quas ipse posuisset, interim unico illo codice reperto magnam in partem confirmatas esse aduersus Beroaldum

gloriatus esset. Vnde manifestum est Poggii codicem post illam demum epistulam Beroaldo scriptam, h. e. post Kalendas Apriles anni MCCCCLXXXXIV, quo anno Politianus mortuus est (a. d. VIII. Kal. Octobr.), a Politiano repertum esse. Itaque extremis sex uitae suae mensibus anno 1494 Politianus collationem libri Poggiani in exemplar Corsinianum rettulit, id quod omnes uiros doctos adhuc fugit, cum Politiani epistulam non satis diligenter legerin (cf. Baehrens. p. V, Klotz. p. LXIX sq.).

Qua neglegentia quantopere a uero aberrari adhuc potuerit, intellegimus e Klotzii egregio isto errore, qui p. LVIII in notarum A* numerum recepit etiam id quod de IV 9, 47 Politianus Beroaldo scripsit: 'Versiculus quoque ille sic domi nostrae nil mutas: sed idem mihi rependis' (non 'remittas' id quod Klotzius perperam posuit). Atque adnotat Klotzius 'vel hinc cognoscitur Politianum non omnia quae discrepabant inter a et A enotauisse'. Putat igitur Klotzius Politiani uerba 'domi nostrae' spectare ad codicem Poggii. Verum quid locutio 'domi nostrae' apud Politianum significet, ex his illius epistulae locis apparet: 'Nec concussum vulnere torpens (III 4, 70): ipsi legimus: immo corpus: sicuti crinis apud nos: qui est apud illum vertex' (III 4, 81), et 'Multa in Epicedio quoque patris (V 3): aliter apud nos: vt vatem: et nil dulce sonantem (u. 14): vt Phrygius silex (u. 87): qui mihi Niobam significat: non Hecubam: vt quod mensis (u. 93) vocabulum putat ipse: nos participium'. Ex his apparet uerba 'domi nostrae' significare adnotationes a Politiano marginibus domestici codicis adscriptas, non librum manu scriptum. Ceterum quae Skutschius p. 481/82 de Politiani epistula dixit, ea eadem neglegentia laborant.

Quoniam igitur de hac Politiani epistula uiros doctos magnis erroribus implicatos fuisse demonstraui et Politianum ultimis sex uitae suae mensibus codicis Poggiani lectiones in exemplari Corsiniano adnotasse, dilucide uidemus, quam facile id, quod supra e certis indiciis statui, fieri potuerit, ut Politianus antequam libri Poggiani collationem in exemplari Corsiniano enotaret, Domitii lectiones et ipsius coniecturas

in eundem librum transcriberet. Atque cum praeter illas notas ex quibus hoc conclusimus editionis Domitianae uel coniecturae Politianeae signo exornatas magnum lectionum A numerum in exemplari Corsiniano exstare uiderimus, quae ipsae quoque non aliunde nisi e Domitii editione uel e Politiani ingenio profectae esse possunt neque ullo eiusmodi signo sunt notatae, has quoque notas A non una cum Poggiani codicis collatione, sed antea a Politiano inscriptas esse concludere licet. Quibus de causis cum mihi spes esset orta, siquis bonis instructus oculis Politiani notas denuo collaturus esset, eum fortasse notas ante collatum Poggii codicem inscriptas ab ipsa libri Poggiani collatione oculis discernere posse, Curtius Wachsmuthius qua est eximia benignitate effecit, ut Zangemeisteri liberalitate summa libri Corsiniani tabulae photographicae Heidelbergenses Lipsiam in usum meum transmitterentur[1]).

1) Cetera propediem edentur in 'Studiorum philologorum Lipsiensium' uol. XX.

VITA

Arthurius Engelmann natus sum patre Eduardo, matre Christiana e gente Eccarius a. d. IV. Kal. Maias anno 1879 Arnstadiae Thuringorum. Parentes optimos mihi saluos esse magnopere gaudeo. Fidem profiteor euangelicam.

Postquam per quinque annos in ludum puerorum ciuilem itaui, anno 1890 gymnasii urbis patriae, quod S. Kroschelio uiro docto de Platone eximie merito rectore florebat, discipulus factus sum. Ibi optimi me docuerunt magistri, quorum grato semper animo meminisse numquam desistam. Praecipue Kroschelius praeceptor ille egregius de me excolendo tanto opere meritus est, ut hoc quoque loco maximas gratias ei agere aequum mihi uideatur. Anno 1898 cum maturitatis testimonium consecutus essem, Lipsiam me contuli, ubi academiae ciuis factus cum theologicis tum philologis studiis me dedi.

Docuerunt me uiri illustrissimi Brugmann, Buhl, Cichorius, Fricke, Hauck, Heinrici, Heinze, Hofmann, Immisch, Jungmann, Kirn, Kittel, Lipsius, Marx, Richter (†), Schreiber, Studniczka, Wachsmuth, Wundt. Proseminarii philologi exercitationibus, quibus Immischius moderabatur, per ter senos menses interfui, per sex menses senioris muneribus functus sum. Deinde in philologorum seminarium regium egregiam illam palaestram, quae floret Lipsii, Marxii, Wachsmuthii auspiciis, receptus ter senos menses sodalis ordinarius fui, sex menses senior. Praeterea Cichorii comitate factum est, ut per sex menses exercitationibus historicis, quibus ille praeerat, fruerer, atque in

paedagogicum seminarium proximo autumno Jungmannus me recepit.

Quibus uiris doctissimis illustrissimisque omnibus summam habeo gratiam semperque habebo. In primis autem cum Lipsio Marxioque, qui studia mea beneuolentissime fouerunt, tum Wachsmuthio, qui auctor mihi exstitit, ut ad quaestionem de qua egi tractandam accederem, et, postquam effecisse mihi uisus sum, ut notae Politiani denuo conferrentur necesse esset, summa benignitate operam dedit, ut tabulae Heidelbergenses Lipsiam in usum meum mitterentur, easque suis in aedibus conferendi occasionem liberaliter mihi dedit, eximias ago gratias. Atque eundem uirum de studiis meis singulariter meritum etiam cum hunc libellum ederem omni modo opera et consilio me adiuuisse gratus profiteor. Denique animus me commouet, ut etiam Zangemeistero, qui liberalissime pretiosas illas libri Corsiniani tabulas photographicas quas faciendas curauit Lipsiam mitti iussit et, postquam contuli, mihi ut omnes Politiani notas publici iuris facerem permisit, quin etiam haud paucas codicis lectiones tantopere euanidas, ut, quid scriptum esset, incertus dubitarem, ipse insigni humanitate in usum meum contulit, debitas meritasque agam laudes atque gratias.